ABAY YOLU ROMANININ SOSYOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Tevfik ERDEM
Gazi Üniversitesi, İİB Fakültesi

ÖZET

Bu çalışma Kazak kültürünü tüm yönleriyle tanıtan *Abay Yolu* romanını sosyolojik açıdan analiz etmeyi amaçlar. Bu yönde edebî eserlerin incelenmesinde bir metod olarak hermeneutikten yararlanılmıştır. Abay Yolu romanı bu gün, bağımsız, güçlü bir Kazakistan için izlenmesi gereken yolu gösteren bir eser olarak okunabilir. İlkeler bütünü olarak Abay Yolu; örnek tip olarak Abay, yeni bir vizyon için sunulan ideal tipler olarak okunabilir.

Devletler arası ilişkiler yalnızca ekonomik bağlarla değil, kültürler arası temaslarla sürebilir. Bu çalışma örneğinde olduğu gibi kültürel unsurların karşılıklı tanıtılması ortak kültür unsurlarını ortaya çıkarıp yakınlaşma hızını arttıracaktır.

Anahtar Kelimeler:
Cedit Hareketi, Göçebelik, Bilgi, Abay Yolu

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra asırlardır bu devletin baskısı altında yaşayan Türk asıllı devletler bağımsızlığını kazanmaya başladılar ve Türkiye ile olan ilişkileri doğal olarak ivme kazandı. Coğrafi uzaklığa ve 1917'den 1991'e kadar Sovyetlerin dışa kapalı politikasına rağmen tarihteki kültür ve siyasi birlik bu kopukluğun hızla kapanmasında etken oldu. Genel olarak Türkistan halkı adı altında anılan bu toplulukların Türkiye Türkleri ile olan ilişkilerinin ve kültürel yakınlaşmanın sağlanması sürekli ilerleme kaydeden çalışmalar ile mümkündür. Türkistan kültürünün Anadolu kültürü ile olan yakın bağlantılarının ortaya çıkarılması da yine bu çalışmalarla mümkündür. Bu çalışmaların arttırılması da yakınlaşma yönünden oldukça faydalı olacaktır.

Araştırma konusu olan Abay Yolu romanı sadece roman olmakla yetinmeyen bir eserdir. Romanın yazarı Avezov da sadece roman yazan olarak bilinen bir kişi değildir. Avezov çok yönlü bir şahsiyettir. Abay Yolu romanı Kazak toplumunun sosyo-kültürel yapısını veren bir hazine niteliğindedir. Bu durum bir çok otorite tarafından kabul edilmiş ve söylenmiştir. Sadece tek bir eserle bir topluluğun sosyo-kültürel yapısının ortaya çıkarılması kolay değildir; üstelik inceleme konusu olan metnin bir roman olması ulaşılacak bilgilerin ne ölçüde sağlıklı olabileceği hususunda tedirginlik yaratmaktadır. Tüm bu sayılan olumsuzlukları bir ölçüde de olsa ortadan kaldırabileceği düşünülen bir durum vardır bu da yazarın folklor çalışmalarının bilimsel üslûp ve disiplinle yapılmış olması ve kendi toplumunu çok iyi gözlemleyen bir sosyal bilimci olmasıdır.

Yazarın yanında yine roman kahramanı Abay Kunanbayuli'nın da Kazakistan için çok önemli bir düşünür, şair, yönetici olması ve romanın bir bakıma onun (itibari anlamda) biyografisi olması esere ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Bu araştırma Türkistan ve Türkiye Türklerinin arasında uzun zamandır kurulamayan kültür köprüsünün yeniden ve daha da sağlam temellerle kurulması düşüncesiyle yapılmıştır.

Bu doğrultuda Abay Yolu romanı sosyolojide yeni bir yöntem olarak ortaya çıkan hermeneutik yöntemle incelenmiştir. Bu yöntemle eserin anlamı ortaya serilmeye, Kazak Türklerinin sosyo-kültürel yapısı analiz edilmeye ve romanın yazarı Avezov'un diğer eserleri de incelenmeye çalışılmıştır. Kültürlerin birbirleriyle tanışması ve kaynaşması ancak kültürel unsurların karşılıklı tanıtımı ile mümkündür. Kültürel unsurların somut bir öğesi olarak görülen bu roman Türkiye'nin kültür dünyasına sosyolojik bakışla tanıtılmak istenmiştir.

Eser, üzerinde çok fazla yorum yapılan bir eserdir. Çok fazla sayıda dünya diline çevrilmesinin yanında, dünyaca ünlü yazarlar Aytmatov ve Aragon'un romanla ilgili oldukça olumlu değerlendirmeleri vardır. Yine yazarın anısına 1997 yılının UNESCO tarafından "Avezov Yılı" ilan edilmesi yazarın dünya çapındaki evrenselliğini göstermektedir.

Yazarın edebi yönünün dışında bilimsel araştırmacı yönü ve eserlerinde bu araştırma sonuçlarını kullanması eserin önemini arttırmaktadır. Sadece bir eserle kültür analizi yapılmaz gibi düşünülse de eserin muhtevası, kahramanları, mekanları vb. gerçekliğe çok yakın olması bu analizin ihtimalle mümkün olabileceğini gösterir.

Türk dünyasının kültürel işbirliğini güçlendirmek, bu yönde bir katkıda bulunmak amacıyla bir dönemin dev şahsiyetleri (Abay-Avezov) incelenmiş ve Türkiye Türklerine tanıtılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma sürecinde Kazak Türklerinin sosyo-kültürel yapısını ortaya çıkarmak için sadece Avezov'un eserleri ve özellikle Abay Yolu adlı romanı göz önüne alınmıştır. Dolayısıyla bütün bir yapı (ya da sosyal yapının her yönü) ortaya konamamıştır.

Eser incelenirken metodolojik olarak hermeneutik yol izlenmiştir. Hermeneutik (yorumbilgisi) genel olarak yazılı yapıtlarda yorumlamada başvurulması gereken kuralların bilgisidir. Hermeneutik yöntem izlenirken yapıt üzerinde durulur ve yapıtın dili merkeze alınır *(Sözer-1981:11)*. Yorumbilgisi ile dilin ve dilsel ürünlerin sınırları içinde kalınarak tarihin anlaşılması sağlanmaya çalışılır.

Çalışmada Kullanılan Metod: Hermeneutik

Hermeneutik, basit olarak yazılı yapıtların yorumlanması diye tanımlanmaktadır. Bu yorumlanacak yapıtların tarihsel bir öneme sahip olmaları özelliği vardır. Yorumbilgisi, tarihe yaklaşımında dar anlamda bir tarih araştırmasının kendisini sınırlayacağı belli yazılı belgelerle yetinmemektedir. Tarihi anlamada başlıca kaynağı, yaşayan bir varlık olarak dil ve yazın yapıtlarıdır. Bu bağlamda dil ve tarih önemli ölçüde birbirlerine ortak olmaktadırlar, bu ise tinselliktir. Tarihsel bir dönemi anlayabilmek için yani onun anlamını ortaya çıkarmak ve bu çıkarılan anlamı tarihteki başka bir dönemdeki yaşanmış anlamlarla karşılaştırmak bütün bu anlam zincirini yaşanılan günlere kadar izlemek için, geçmişteki belli bir tarihsel döneme eğilinir. Başlangıç olan bu tarihsel dönemde olayların yanında bilinmesi gereken bir şey de "o dönemi bir kültür dönemi yapan kültür yapıtlarıdır" *(Sözer-1981:24)*. Örneğin Abay Yolu gibi. Çünkü bu kültür yapıtlarıyla dönemleri arasında ve o dönemdeki insanların olayları duyuş, anlayış ve olaylar karşısında kendi bilinçlerini yansıttıkları düşünülür. Kültürün özünün dil olduğu kabul edilirse tarihi bilgilerinin yanında kültür ve sanat yapıtlarını da incelemek gerektiği düşünülür.

"Kültür ve dil yapıtlarıyla onların ardındaki yaratıcı insan gücünün (insan düşünmesinin) ilişkisinin ancak tarihsel olarak kavranabileceğini giderek asıl ve gerçek anlamda " tarih "in burada soluk aldığını ileri süren yöntem öğretisi ve felsefenin adı 'yorumbilgisi - hermeneutik' tir" *(Sözer-1981:25)*.

Diğer bir ifadeyle yorumbilgisinin hareket noktası dil ve tarih yapıtlarıdır. Amacı da dil ve tarih yapıtlarının yorumundan kalkarak tarihsel tabloyu ortaya çıkarmaktır. Dilthey'e göre tinsel dünya, bir olgu dünyası, bir ampirik gerçeklik alanı değil, bir anlam dünyasıdır. Tarihsel dünya yaşanılan, benimsenen, kabullenilen ilke, değer, kural, norm, ide gibi "tinsel öğeler" ışığında görülebilecek olan insani-toplumsal etkinliklerinin dünyasıdır ki bu dünya bir doğal olgu gibi açıklanmayı değil, öncelikle anlaşılmayı bekleyen bir dünyadır *(Özlem-1984:51)*, Dilthey, "doğayı açıklarız, ruh olaylarını ise anlarız" diyordu *(Akarsu-1984:138)*. Tinsel bilimlerin doğa bilimlerinden bağımsız bir konusu ve yöntemi olduğunu göstermek için çalıştı ve tinsel bilimlerin bilgi kuramının yaratıcısı oldu. İki bilim dalı arasında zaten bir ayrılık söz konusuydu: Doğa bilimleri dıştan verilmiş olan, tek tek ortaya çıkan olayları kendilerine konu yapıyorlardı. Tinsel bilimler ise canlı bir bağlam olarak özgün bir biçimde ortaya çıkan iç yaşantıları kendilerine konu yapıyorlardı *(Akarsu-1984:238)*. Bu ayrılık yöntem konusunda da bir ayrılığı getirecektir.

Pozitivistlerin savunduğu doğa bilimleriyle toplum bilimleri arasındaki farklılığın olmadığı, toplumun doğa kadar yasa bağımlı olduğu görüşü doğa bilimleri yöntemi ve tarihi ile ilgili olarak yapılan son araştırmalar karşısında gittikçe geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. T. Kuhn ve P. Feyerabend'in çalışmaları doğada düzenin olup olmadığını bilemeyeceğimizi, doğanın ancak teorik bir şekilde algılanabileceğini göstermişlerdir. Bilimselleşmenin bir bedeli olarak doğal toplum görüşünü kabullenen çağdaş siyasal ve toplumsal bilimciler bu yeni gelişmeler karşısında epistemolojik görüşlerini temellendiren kanıtlardan yoksun kalmışlardır. Anti-pozitivist gelişmeler toplumun doğal değil, doğanın toplumsal olduğunu ortaya koymaktadır. Toplum

gibi doğa da ancak sembolik bir anlam sistemi içinde kurulmakta, şekillenmektedir *(Sunar-1986:250-251)* diyen Sunar, "Düşün ve Toplum" adlı yapıtında sosyal bilimlerin temel yöntemlerini ikiye ayırıyor. Doğal toplum modeline dayanan pozitivist yöntemin yetersizliklerini göstererek bu boşluğu sembolik toplum modeline dayanan hermeneutik ile dolduruyor. Bu alternatif yaklaşımın sosyal bilimler için daha anlamlı olduğu sonucuna varıyor.

Bu ayrım bilim felsefesi bağlamında ele alındığında tarihe ve topluma yön veren bilgi etkinlikleri iki ana eğilimde görülür *(Özlem-1984:33):*

a- Tarihe ve topluma yönelen bilgi etkinliklerini doğa bilim örneğine göre düzenlemek ve bu düzenlemeye uygun bir toplumsal bilim geliştirmek.

b- Tarihe topluma yönelecek bir bilimin doğa bilim örneğine göre kurulamayacağı belirtilerek burada hem konu ve hem de yöntem bakımından bir başka bilim tasarımı altında bir tinsel bilim oluşturmak.

Birinci tip bilim felsefesi Bacon'dan Comte'a pozitivist bilim felsefesidir. Daha önce belirtildiği gibi burada "bilim" ve "doğa bilim" özdeştir. İkinci tip bilim felsefesi Herder'den Dilthey'e ve çağdaş hermeneutik felsefesine (özellikle Gadamer) kadar uzanan bir çizgi üzerinde "doğa bilim" yanında bir ikinci bilimden söz eden ve bu bilimi temellendirmeye çalışan tarihselci bilim felsefesidir.

Tinsel bilimler terimi ilk defa 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve ilk defa Dilt-hey'in "Tinsel Bilimlere Giriş" adlı yapıtı ile yerleşmiştir. Gerçi daha önce de tinsel bilimlerden söz edilmişti. Fakat bir bilgi teorisi olarak bu bilimlerin varlığı 19. yüzyılın ikinci yarısında söz konusu olmuştur *(Birand-1954:2).* Doğa bilimlerinden ayrı olarak anlatılmak istenen bu bilimlerin bağımsızlığını sağlama girişimlerinin en başında Dilthey gelir.

Her çağın, her dönemin kendisi için kendisine kurduğu bir düzen, bir tinsel yaşam tarzı ve bu yaşam tarzına şekil veren hukuksal, politik, ekonomik kurumları, bu yaşam tarzına sinen ahlaksal, dinsel, estetik, inanç, ilke ve ideleri vardır. Tüm bunlar o çağın "gerçek" ine varmak için motifler, nedenler durumundadırlar ve sadece o çağ için geçerlidirler ve bu yüzden her çağ, her dönem ve her insan topluluğu kendi içinde bir bireysel bütündür. Herder'e göre bu bütünler sürekli ilerleyen çizgisel bir şema izlemezler. Tarihe süreklilik veren bir yasa olmadığına göre tek olarak her bireysel bütünün, her çağı, her dönemi, her ulusu kendi tekliği, kendi özgüllüğü ve benzemezliği altında ele almak gerekir. Bu da o çağda insanların kendileri için kurdukları ekonomik, politik düzenleri, o çağa sinen inanç, ilke, değer ve ideleri tinsel dünyayı yapan şeyler olarak görmek ve insanların yaptıkları bu şeylerin, nedenler olarak yine insan eylemlerini nasıl, yönlendirdiğini, yine bu bireysel bütün içinde kalarak kavramaktır. Bu tinsel dünyayı oluşturanlar doğal dünyayı oluşturanlar türünden olmadıklarından birer nesneymişcesine ele alınamazlar, çünkü onlar insan ürünüdürler, bu yüzden algılanacak doğal objeler değil, anlaşılacak tinsel objelerdir. Tarihsel-toplumsal gerçekliğe yönelecek bir bilimde, doğa bilimden farklı olarak, objesine ancak "anlama" gibi özel bir yöntemle eğilebilir. Fakat, geçmişte kalmış bir çağın ekonomik, hukuksal, politik düzenini, inanç, ilke, değer ve idelerini anlama olanağı da kısıtlıdır. Çünkü geçmiş hakkında elimizde bulunan malzeme yetersiz olduğu gibi, asıl önemlisi biz geçmişi hep bu günden kalkarak ele alırız. Her çağ aslında geçmişe kendi ölçütleriyle eğilmektedir ve onu ancak kendine göre yeniden kurarak yorumlamaktadır. Geçmiş, ancak ve her zaman göreli olarak açıktır ve tarihsel-toplumsal gerçekliğe yönelen bir bilim (anlama) gibi özel bir yöntemle çalışan betimleyici-yorumlayıcı bir bilim olacaktır *(Özİem-1984:44-45).*

Dilthey, duyularımıza dıştan verilen göstergeler aracılığıyla içerdekini tanıma sürecine anlamak diyor *(Akarsu-1979:209).* Yani anlama, insanın kendini, kendi dışındaki bir varlığın yerine koyup ona göre şekillenmesinden ibaret olan yöntemdir. Burada kendi yaşantımızın sınırları içinde dışarı taşmak kendi yaşam olanaklarımızı, kendi varlığımızı aşarak başkalarını içten yaşamak, insanlık dünyasının bilgisini kavrayarak yaşamak vardır. Ben'den Sen'e ve Biz'e ulaşma, kendi Ben'imiz içinde bir başka Ben'i meydana getirme ve yaşama; bu sıradan bir anlamadan ayrılır ve bir ardından yaşama olur. Dilthey'in felsefesi de zaten yaşama felsefesidir. Temel düşüncesinin yaşantıyı felsefe yapmanın temeline oturtmak olduğunu belirtir *(Akarsu-1984:137).* "Tinsel bilimlerin yöntemi olan anlama, ardından yaşama, ardından yaşayan ben'in görevi de bir başkasına ait olan bir hayat görüşüne düşünerek dalma ve onu kendinde yeni baştan meydana getirmedir *(Birand-1954:29).*

Bu yeniden yaşama düşünüldüğü kadar kolay olmayacaktır. Çünkü geçmişte kalan bir tinsel yaşamı yeterince anlama olanağı yoktur. Dİlt-hey'e göre tarihsel olayları anlamaya en elverişli nesnelleşme türü dildir. Tinsel yaşamı ve tarihi anlamada edebiyatın sonsuz önemi vardır. Çünkü yalnız dilde insanın iç durumları kendi eksiksiz nesnel anlatımına kavuşmaktadır. Bu yüzden anlama sanatının ağırlık noktası insan varoluşunun yazıya geçen izlerinin açımında ya da yorumundadır *(Akarsul979:211).* Dilthey'e göre dil, her tarihsel dönemde anlamların taşıyıcısı olmuştur. Bir tarihsel döneme damgasını vuran değerler o dönemin anlamlarının taşıyıcısı olarak dilde saptanabilirler. Bu yüzden tinsel bilimlerin ana malzemesi her zaman, dilsel ürünler olarak yazılı yapıtlar olur. Yazılı yapıtlar insanların geçmişte nasıl bir tinsellik içinde yaşadıklarını anlamamız için başvurulması gereken temel malzemelerdir. Ama Dilthey, her dönemi kendine özgü bir bütünlük olarak görürken, bununla herhangi bir dönemin başat değerlerini ve giderek o dönemin kendine özgü tinselliğinin tam olarak anlaşılamayacağını da bu arada belirtmiş olur. Çünkü Herder'in dediği gibi bu gün belli bir tinsel donatım altında, geçmişin değerlerinden oldukça farklı bir değerler ağı vardır ve az çok yabancı olan geçmişin değerlerini tam olarak anlama olanağı bu nedenle kısıtlıdır. Yine bu nedenle yapılacak şey, geçmişi dilsel ürünlerin, yazılı yapıtların dilini yorumlayarak anlamak yani hermeneutik yapmaktır. Öyle ki Dilthey için hermeneutik, tinsel bilimlerin ana yöntemidir ve tinsel bilimler hermeneutik bilimlerdir.

Daha önce de belirtildiği gibi Dilthey'de hermeneutiğin hareket noktası, araştırma konusu dile dayalı yapıtlardır. Dilthey şöyle der: "tinsel yaşamı ve tarihi anlamada yazının sonsuz önemi şundan ileri gelir: yalnız dilde insanın iç durumları kendi eksiksiz, tüketici ve nesnel anlatımına kavuşmaktadır' (Sözer-*1981*; *29).* Burada dilin ve tarihin ne kadar fazla bağlantılı olduğu görülmektedir. Zaten dilsel yapıtların anlaşılması ve yorumu tarihin şemasını ortaya çıkarmak, tarihin anlaşılmasıdır. Hermeneutik, Dilthey'de "en başta bireysel yazın yapıtlarında, genel tarihsel yasalara varma yönteminin adı olmakta, bu yöntemle tüm yazın yapıtlarını kendisine konu alan bilimler temellendirilmiş olmaktadır *(Sözer-1981:30).*

Bir de özne ve nesne sorununa değinilecek olursa bu sorunun aslında modern bilimin başlatıcısı Descartes'e kadar gittiği görülür. Descartes, bilinçlilik (insan öznesi) ile dış dünya (nesne) arasında bir ayırım yapmıştı. Dış dünyanın (doğanın) karşısında bir insan öznesi vardı. Dilthey ve Schleiermacher'de bu özne ve nesne ayrımından hareket ediyorlardı. Zaten iki buçuk yüzyıl boyunca felsefeler Descartes'cı çerçeveye uymaya çalışmışlardır. Dilthey ve Schleiermacher 'e göre özne-insan-okuyucu ve nesne-yapıt arasında bir ayrım vardır. Özne, yani insan kendini yapıttan soyutlayabilir.

19. yüzyıl hermeneutik yöntemine Heidegger'in etkisiyle karşı çıkan Gadamer, özne ve nesne ayrımını kabul etmez. "Çağdaş hermeneutik Descartes'in yaptığı ayrıma baş kaldıran akımlardan biridir" *(Uğur-1984:186).* Gadamer özne nesne ayrımı yapan tarihselci yoruma karşı çıkarak yapıt ile okurun birliğini savunmaktadır (İncelenen nesne inceleyenden ayrı bir şey değildir, zaten araştıran onun içindedir).

Anlama, ortak bir anlatıma katılmadır. Tarihsel nesnelciliğin en büyük saflığı metni okuyanın kendisini soyutlayabileceğini sanmasıdır, Gadamer 'e göre. Araya zaman girince, metin zaman içinde iyice belirlenmiş bir bağlam içinde yerine oturunca ona nesnel bir yorum getirilebilir sanılmaktadır. Oysa tarihselci yaklaşımın hatası kendi tarihselliğini de ele alan okur "bir hayalet olan tarihsel nesne" nin peşinde gereksiz yere kaçmaktan kurtulur. Tarihsel nesne aslında "hiç durmaksızın gelişen bir araştırmanın nesne"sidir. Gerçek tarihsel nesne bir nesneden öteyedir. Metin ile okurun birliğidir. Tarihin gerçekliği ile tarihsel kavrayışın gerçekliğinin ilişkisidir. Doğru bir hermeneutik çaba tarihin gerçekliğini tarihsel kavrayışın içinde, onunla birlikte ele alandır *(Uğur 1984:185-186).* Özne-nesne ayrımı eleştirisinin dışında Gadamer pozitif bilim anlayışının savunduğu objektivizme de karşıdır. Heidegger' den aldığı ön anlama (anahtar kavram) anlayışını yönlendirici etken olarak görür.

> "Gadamer, daima bir anlamın ufkuna batmış durumda olduğumuzdan, tüm amaçlarımızın ön yargılar ve peşin hükümler taşıyacağından, yani her anlamanın önyargılarımız veya aşkın beklentilerimiz tarafından yönlendirildiğinden hareketle artık can alıcı noktanın, meşru ve meşru olmayan önyargıların, kör önyargılarla aydınlatıcı önyargıların hangileri olduğunun nasıl ayırt edileceği olduğu belirlemesini yapar. Gadamer bunun için ön yargılan ayraç içerisine almayı önerir" *(Göka-1996:53-54).*

Bu çalışmada modern hermeneutiğin babası Gadamer'in anlayışı izlenmiştir. Heidegger'in etkisinde kalan Gadamer'e göre anlama ve yorumlama varoluş boyutunu içermektedir. Anlama bir anlatıma katılmadır. Dilthey ve Schleiermacher'de okuyucunun kendini soyutlaması vardır, oysa bu olanaksızdır. Okuyucunun anlam yaratmada çok önemli ve etkin bir rolü vardır. Gadamer için anlama, eğitimli, yöntemli, önyargısız bir teknik konusu değil; fakat varoluşçu anlamda karşılaşma-kar-şı karşıya gelme, kendimizden köktenci bir şekilde farklı bir şeyle yüz yüze gelmedir. Anlama Jean Paul Sartre'ın ifade ettiği bağlamda angaje olmayı gerektirir ve içerir *(Quthwaite-1984:16-17).*

Gadamer ayrıca Dilthey'den farklı olarak hermeneutigi sadece bilimsel bir yöntem olarak değil, gerçekle bilgi arasındaki ilişkiyi anlamak için kullanmıştır. "Bilimsel yöntemi de içeren, ancak belli bir alt bilim dalının araştırma yöntemlerinden daha fazla, onların tükendiği noktada devam eden bir yaklaşımdır hermeneutik" *(Uğur-1984:187).*

Anlamanın yöntemden öte bir şey olduğundan ilk kez Heidegger bahsetmiştir. Heidegger'de anlama, geleneğin yaşayan sürecine girmeyi, bu sürece dahil olmayı gerektirir.

Bir tarihsel yapıt (nesne) ile onun yorumu arasında gerçekleşen uygulamada bir gerilim vardır. Burada yapıtla okuyucunun birliğini kavramak gerekliliği vardır.

> "Gelenekle (yapıtla) her karşılaşma beraberinde geçmiş ile halin şimdiki zamanın arasındaki bir gerilim ilişkisini getirir. Hermeneutigin görevi, bu gerilimin gözden uzak tutulmasını engellemek, onun bilincine varılmasını sağlamaktır. Metnin ilk oluştuğu dönemi, metnin zamansallığını göz önüne aldığımızda okuma anında ortada iki ufuk var demektir. Bir tarihsel ufuk bir de okuma anının, halin ufku. Tarihsel ufkun günümüze uzanışı anlama ediminin evrelerinden biridir yalnızca; geçmişle şimdiki zaman karşılaşıyordur.

Anlama edimi sırasında bu farklı ufuklar bütünleşir; bunun sonucunda tarihsel ufuk hem yeniden kurulur, hem de ortadan kalkar" *(Uğur 1984:J88).*

Gadamer'de anlama her zaman yorumlamaktır. Yorum anlamanın dışlaşmış biçiminden başka bir şey değildir. Yapıtı yorumlarken onun üstünlüğünü kabul etmeli yani "yapıtın yorumculuğunu yapmak onu egemenlik altına almak değil, tersine onun hizmetkârı olmaktır" Gadamer'e göre *(Uğur 1984:189).* Hizmetkârı olarak yorumlanan yapıtın anlamı iki yolla kavranabilir *(Quthwaite-1984:16-17);*

a- Yazarın eğilimleri bağlamında,

b- Dil yapısı ve cümleciklerin mantıkî sonuçları çıkarsanarak yapıta gerçek anlamı verilerek.

Yorumlamak yazarı kendisinden daha iyi anlamaktır. Yapıtta bazan onun söylemiş olduklarıyla bazan da söylediklerinden çıkan sonuçlarla ilgilenilir. Burada öznel ve nesnel anlam gündeme gelir. Öznel anlam yazarın söyledikleridir. Nesnel anlam yapıtın söylediği, yapıttan çıkarılan anlamdır. Bu öznel ve nesnel anlamlar yer değiştirebilirler. Bazen kelimeler değil, kelimelerin özel anlamları önemli olabilir. Bazen yazarın söylemek istediğinden çok, ne yazılmış ise ondan çıkarılan anlamlarla ilgilenilebilir.

Dilthey'in önyargısız yapıta yaklaşma yöntemini eleştiren Gadamer, Önyargıların varoluş belirtileri olduğunu söyler. Bu önyargılar, anahtar kavramlar anlamayı olanaklı kılarlar. Pozitivist anlayışın zıddı olarak, önyargılar nesnelliğin ve hakikatin önünde engel olarak değil dünyaya açılma noktaları olarak görülmektedir. Ön yargıları ortadan kaldırmaya çalışmak mümkün olmadığı gibi böyle bir girişimde bulunmak önyargıları gizlemekten başka bir işe yaramayacaktır *(Göka-1996:55).* Bu önyargılar tarihin bilincinde olmakla veya yapıtın etkinliğiyle bağlantılıdır. Tarihsel süreç içinde yazılı yapıtın etkinliğini bilmek gerekir. Bunun farkında olmadan yazılı yapıt anlaşılmaz. İncil veya Komünist Manifesto'yu onların tarihte oynadıkları rolü bilmeden anlamak olanaksızdır. Yapıtın tarihsel etkisi ile ilişki sonunda anlam ortaya çıkar. Anlama, kendi ufkunu unutma ve kendini o yabancı yapıt veya toplumun yerine koyma meselesi değildir. Ufuklann birleşmesi ve erimesi demektir *(Quth-waite-1984:16-17).*

Gadamer'in Hermeneutigi ve Abay Yolu

Araştırma konusu olan metin Abay Yolu ve metin kahramanı Abay, 'tarihsel özne' olma özelliklerine sahiptirler. Bu araştırmada çağdaş hermeneutigin babası olarak kabul edilen Gadamer'in bakış açısı izlenmiştir.

Abay Yolu belli bir tarihsel dönemi ortaya seren bir yapıt olarak görülmüştür. Dilthey ve Schleiermacher'in standart görüşteki objektivizm, özne nesne ayrımı yerine Gadamer'deki anahtar kavramlar kullanılmıştır. Bu araştırmada da anahtar kavramlardan ve önyargılardan (kör önyargılardan arınmış bir şekilde) hareket edilmiştir. Bu durum yazılı yapıtın tarihsel etkinliği ile bağlantılıdır. Tarihsel etkinin farkında olmadan yazılı metni anlamak güçtür, daha önce verilen İncil ve Komünist Manifesto örneğinde olduğu gibi. Eser yorumlanırken üstünlüğü kabul edilmiştir. Sadece eserden ve eserin söylediklerinden hareket edilmeye çalışılmıştır.

Anlamayı kolaylaştıran anahtar kavramlarla eserin anlatmak istediği tarihsel şablon ortaya çıkacak ve anlama kolaylaşacaktır. Bu durum Quthwaite'in ulusal ray şebekesi örneğindeki gibidir *(Quthwaite-1984:16-17):* "ulusal ray şebekesinin bir ülkedeki yerleşim yerlerini kesin bir şekilde belirlemesi gibi, siz de bir ızgara geliştirerek yapı üzerine koyabilir ve onun önemli yerlerini saptayabilirsiniz."

ANAHTAR KAVRAMLAR

Gadamer, her ne kadar hermeneutigi bir yöntem olarak sınırlandırmayıp bir varoluş boyutu olarak genişletse de yazılı eserleri incelemenin bir yöntemi olarak hermeneutik ön anlamayı-ön kavramlar ortaya koymayı gerektirir. Gadamer'de anahtar kavramlar anlamayı kolaylaştırır. Burada Abay Yolu adlı eseri anlamada geliştirilecek ızgara yönteminde üç anahtar kavramla eserin can alıcı noktaları gösterilmek istenmiştir. Bunlar:

a- Bilgi

b- Göçebelik

c- Cedit Hareketi

Bilgi

Eserde özellikle vurgulanan, bilgiyi öğrenmenin gerekliliği ve bilginin insan-toplum hayatı üzerindeki etkisidir. Abay'daki, bilgi öğrenme aşkı onun toplum içindeki pozisyonunu olumlu yönde etkileyebilecek bir hal almıştır. Bilgi (Abay-Avezov bunu bazan sanat olarak da görür.) Rus-Batı toplumunu geliştirmiş güçlendirmiştir. İçinde yaşadığı toplumun sıkıntısını ortadan kaldıracak olan da bilgidir, bilimdir.

Avezov bu eseriyle bilginin, bilimin ne kadar gerekli ve önemli olduğunu vurgulayarak kendi toplumu için bilgi toplumu düşüncesinin öncülüğünü yapmıştır. Toplumun bilgiyle bilimle kalkınacağını düşünmüştür.

Bu bağlamda bilgi, bilim ve bilgi toplumunu kısaca açıklamak gerekir. Bilgi, İinsanın duyusal ve düşünsel yeteneklerini doğa üzerinde kullanmasıyla ortaya çıkan bir somutluktur. Bilim, doğru düşünme sistematik bilgi edinme sürecidir. Bilim olaylar arasında neden-sonuç bağı kurarak genel kavramlara-yasalara ulaşmayı amaçlar. Bilim, sağlam ve güvenilir bir bilgi türüdür. Hiç durmayan bir dinamizmdir. Bilim insanların din, dil, ırk, millet farkı gözetmeksizin üzerinde birleştiği bilgidir. Bilim düşüncede, toplumda, dünyada düzen kurmayı amaçlar *(Türkdoğan-1995:13-14).*

Bilim aynı zamanda 17. yüzyılda Bacon ile birlikte doğaya egemen olmayı amaçlar. Bu yüzden bilim ile egemenlik-iktidar arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Sosyolojinin isim babası Auguste Comte bu durumu çok veciz sözlerle şu şekilde ifade eder; "Öngörmek için bilgi, iktidar için öngörmek" gereklidir.

Abay, bilginin ne kadar önemli olduğunun farkındadır, kendisinin bilgiyle geç tanışmasının zararlarını hummalı bir şekilde okuyarak kapatmaya çalışmıştır. Fakat çocuklarının bu duruma düşmemesi için onları şehirdeki okullara gönderir, Abay bilginin toplumları nasıl dönüştürdüğünü görmüştür.

Avezov bilgi toplumunun öncüsüydü denilmişti. Batı Avrupa'da Rönesans, Reform, ve Aydınlanma çağı, sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan sanayi toplumunun sonrasındaki bir aşamayı ifade için kullanılan bir terimdir bilgi toplumu. Bilginin hayatın her alanında ve her mekanda yoğun olarak üretilip tüketildiği, kullanıldığı bir durumu ifade etmek için kullanılır. Kavram her ne kadar konu ile ilişkisiz gibi görünse de bilgiye ulaşma, bilgi aşta, isteği, bilginin toplumsal statüleri değiştirebilmesi konu ile bağlantılıdır. Abay, bilgiyi öğrenip bir kenara çekilmeyi düşünmemiştir; bilginin, bilimin üstüne üstüne gitmiştir. Abay'ın bu davranışı kendi toplumuna hedef olabilecek bir davranıştır. Bilgiyi sürekli ve yeniden öğrenme bu günün toplumu için en basit gerçekliktir. "Yeni bilgi dünyasında, 2010'un en büyük mücadele konusu bilgiyi bilmek değil, bilgiyi bilmeyi sürdürmek olacak" tır *(Johnson-1996:66).*

Bilgi sahibi olmak beraberinde ahlaki bir yükümlülük taşır. Sosyolog Beylü Dikeçligil'in ifadesiyle "Bilgi'nin zekatı öğretmektir". Abay'ın kendi toplumunu bilim öğrenme yoluna yani Abay Yolu'na çağırması da bilgi sahibi olmanın getirdiği bu ahlaki yükümlülükle bağlantılıdır.

Göçebelik

Abay Yolu'nu anlayabilmek için üzerinde durulması gereken ikinci kavram göçebelik, göçebe kültürü ve göçebe yaşantısının doğal bir unsuru olan boy ve boyculuktur. Zaten Roman da göçebe Kazakların hayatını anlatır.

Göçebelik, sosyal bilimlerle uğraşan bilim adamlarının zaman zaman toplum sınıflamalarında kullandıkları bir aşamadır. Bu aşama üzerinde en çok duran ve aydınlatan sosyolog, sosyolojinin (kendi tabiriyle Ümran ilminin) kurucusu İbn Haldun'dur. İbn Haldun'a göre insan topluluklarının geçirdiği ilk evre göçebeliktir, göçebelik zamanla kent hayatına dönüşür. Göçebelikten kent hayatına geçişle birlikte İbn Haldun toplumda bir yozlaşmanın da ortaya çıktığını belirtir. Göçebelikten yerleşikliğe geçiş asabiyyeti (akrabalık-soy birliği ve bundan doğan kuvvet) güçlü olan topluluklarda olur. Asabiyye-ti güçlü olanlar güçsüz olanları -yerleşik toplumları- yenerler, egemenlikleri altına alarak bir devlet kurarlar. Gerçi her asabiyyet de devlet kurmak için yeterli değildir. Kazakların göçebelikten yerleşik aşamaya geçmeleri, bir devlet kurmalarını engelleyen bazı şartlar vardır. Radlof bu durumu şu şekilde açıklar; Kazaklar tüm Türkistan'da olduğu gibi tek bir kuvvet halinde birleşemezler. Bu göçebelerde, bir devlet için gereken esas şart mevcut değildir; bu şart çeşitli boy ve boylan birleştiren biricik kuvvet olan ortak menfaat baskısıdır. Hanın gücü, fertlere yardım edecek ve onları komşuların baskısından koruyacak vaziyette değildi, bu kuvvet muazzam sahanın küçük bir bölgesine hakim olabiliyordu, dolayısıyla merkezi gücü hissettiren bir devlet kurulamıyordu *(Türkdoğan-1996:117).*

Göçebe hayatının en önemli unsuru hayvancılıktır. Göçebenin hayat kaynağı hayvanlar ve onların hayat kaynağı otlaklardır. Kazaklar gibi bir dönem göçebeliği yaşamış bir toplumun kesitlerini sunan Abay Yolu romanı bu hayatiyet üzerinde durur. Hayvancılığın-otlakların ne kadar önemli olduğunu, boy kavgalarının çoğunun nedeninin hayvan hırsızlığı, otlak işgalleri yüzünden olduğunu gösterir.

Kazaklar göçebe hayatında bazı hayvanlara at-kartal gibi çok fazla önem vermişlerdir. At bir ulaşım aracı olarak hayatın odağındadır. Uçsuz-bucaksız bir bozkır düşünüldüğünde atın ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Radlof'un belirttiği gibi "Kazak gençliğinden itibaren kendisini çeviren doğayı sürekli incelemeye çalışır ve kendisi için herhangi bir şekilde önemli olan her şeye dikkat eder ve görür. O, kaybolan bir hayvanın izini günlerce takip eder ve büyük sürülerin ayak izleriyle çiğnenmiş otlaklara girse dahi kaybetmez" *(Türkdoğan-1996:118).*

Göçebe hayatı doğal olarak düzenli bir eğitim kurumunu mümkün kılmıyordu. Şehirleşme ile birlikte eğitim sistemleşmeye başlamıştır, bundan Önce eğitim kışlağa dönüldüğünde başlayıp, yaylaya çıkıldığında bitmektedir *(Devlet-1985: 219).*

Kafesoğlu Türklerin 3500 yıllık bir bozkır hayatına sahip olduğu bu kültürü yaşanılan sahadan (bozkır) dolayı bozkır kültürü olarak isimlendirir. Bozkır kültürü (batı dillerinde step kültürü) en saf şekli ile bir Türk kültürüdür. Atlı kültür ve göçebe kültürü bu durumda yanlış nitelemelerdir (*Kafesoğlu 1995: 202*). Burada göçebe ve bozkır kültürü ayrımı üzerinde durulmadan aynı anlamda kullanılacaktır.

Göçebe ve yerleşik toplum ayrımını yapan İbn Haldun'da görüldüğü gibi göçebe insan, cesur, mert, mücadeleci, dayanıklı, paylaşmayı seven, tevazu sahibi olma gibi olumlu niteliklere sahiptir. Menghin'de bu tür bir ayrım yaparak (göçebe-yerleşik) aralarındaki farklılığı şöyle betimler:

> "Bozkırlı kalabalık sürülerini türlü manevralarla kışın ayrı yazın ayrı ve birbirinden uzak mesafelere götürmek, otlakları ve suyu silahla muhafaza etmek; hayvanların yaylak ve kışlaklar-

da barındırılması, çeşitli hastalıklardan korunması, tedavi edilmesi gibi maharetlerde yatkınlık kazanmak; gerektiğinde otlak ve kaynakları ortaklaşa kullanabilmek için diğer sürü sahipleri ile anlaşmalar yapmak ve aralarındaki haksızlıkların, anlaşmazlıkların halli için bir hakem heyeti ve başkanlığı tesis etmek, nihayet besicilik, çobanlık zamanla geliştikçe çok geniş arazi üzerine yayılan şiddetli rekabetlerden bunalan kabilelerin toplanarak müştereken mücadeleye hazır tutulması zaruretinin doğurduğu kaba kuvvetli bir teşkilat kurmak, buna 'meşruiyet' kazandırmak gibi hukuki yollar aramak zorunda kalmıştır" *(Kqfesoğlu-1995:210-21l).*

Menghin'in tesbitlerinin doğruluğu Abay Yolu incelendiğinde görülecektir. Eserde yazın ve kışın yapılan göçler, otlaklar yüzünden ortaya çıkan çatışmalar ve bunların nasıl çözümlendiği yönünde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Ceditçilik

Batının tüm dünya üzerindeki ekonomik, siyasi, askeri baskısı ve üstünlüğü Türk-İslâm dünyası üzerinde yeniden yapılanmayı ele alan görüşleri ortaya çıkardı. Türkiye'de batının üstünlüğü karşısında mevcut durumun yeniden gözden geçirilmesi ve batıya ekonomik, teknolojik alanda yetişebilmek amacıyla başlayan yenileşme hareketleri 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile başlar. Bu hareket daha sonra asrileşme-çağdaşlaşma adını alır. Türkistan ve Kafkasya'da ise ceditçilik olarak adlandırılır. Ceditçilik Batının (Rusya'nın) ekonomik, teknolojik konumuna yetişme isteğidir, bunu sağlayacak yol ise eğitimdir. Usul-i cedid olarak da İsimlendirilen bu hareketin amacı, okul çocuklarına yeni usulde okuma-yazma öğretmektir *(Devlet:2985:35).* Ceditçiler, yeni neslin eğitiminde Avrupa'yı örnek alıyorlardı, eğitimcileri ise medresede eğitim görmüş, Avrupa ve diğer Türk memleketlerinden gelen fikirleri gazete-dergilerden öğrenen aydınlardı *(Hayit-1987: 84).*

Cedit hareketini başlatanlar Rusya'nın hegemonyasında yaşayan toplulukların aydın insanlarıdır ve ceditçilik milliyetçi aydınların yürüttüğü bir siyasi harekettir.

"Ceditçilik Tatar ve Azeri toplumları örneğinde İsâmi modernizmin edindiği etiket olduğu gibi, milliyetçilik akımıyla örtüşen kuvvetli bir muhteviyata da sahiptir. Dolayısıyla ceditçilik, sadece maarif alanında yeni bir pedagojik yöntemin taraflarını değil, Rusya Türkleri arasında modernist bir İslami reform tasarısını milliyetçilikle telif eden unsurların yürüttüğü bir siyasi hareketi de nitelemektedir" *(Özden-1992:76).*

Usul-i cedid hareketini Kırım'da l884 yılında İsmail Gaspıralı başlatır. Bu hareket o kadar etkili olur ki 1904 yılında Rusya'da yaklaşık beşbin usul-i cedid okulu vardır *(Devlet-1985:37).*

Gaspıralı fikirlerini "dilde, fikirde, işde birlik" olarak tanımlanan ünlü sözüyle ilkeleştirir ve Kırım'da çıkardığı Tercüman gazetesinde usul-i ceditin ilkelerinden bahseder. Genel olarak bu ilkeler şunlardır *(Devlet-1985:36)*:

1- Okul medreseden ayrılacak
2- İlkokulun ayrı öğretmenleri olacak
3- Öğretmen 'sadaka' değil aylık alacak
4- Okuma yazma öğretimi, usulsüz, yolsuz 'heceleme' ile değil de yeni Elifba kitaplarında gösterilen ‘usûl-i sevtiye' veya 'usûl-i meddiye' ile başlayıp kolayca okuma yoluna devam edilecek
5- Yalnız okumaya değil aynı zamanda yazı öğretimine de ehemmiyet verilecek
6- Kız çocukları için ayrı ilkokullar açılacak ve kızlar da yazı yazmayı öğrenecek
7- Öğretim bir programa göre yapılacak, her yaşa göre ders kitapları kullanılacak idi.

Ceditçilik geleneğe karşı bir hareket olduğundan gayet doğal olarak geleneksel yapıya sahip

bir toplumda bazı tepkileri ve buna bağlı olarak bazı güçlükleri bünyesinde taşıyacaktı. Bu, yerli muhafazakarların ve din adamlarının tepkisiydi. İkinci zorluk ise yeni okulların açılması için gerekli olan maddi yardımlardı. Bu durum servet sahiplerinin yardımıyla çözülebiliyordu. "Kazan'da Türkistan ve Kazakistan ile ticaret sayesinde zenginleşen yeni bir burjuva zümresi teşekkül etmeye başlamıştı. Bu zümre mensupları, mesleklerinin icabı tecrübe ve temaslar neticesi olarak bir hayli açık görüşlü kimselerdi. Usul-i cedidin yararını anlamışlar ve sosyal faaliyetlere de aktif olarak katılmışlardı" *(Devlet 1985:37).*

Bütün Türk dünyasının yenileşmesini amaçlayan bu hareket Sovyet kültür politikasının etkisiyle 1919 yılında ikiye ayrılır *(Hayit 1987:88):*

a- Mir Yakup Dulat, M. Cumabay, A. Fitret, A. Süleyman Çolpan milli mefkure ve milli kültürün gelişmesi için çalışanlar.

b- S. Ayni, N. Niyazi, A. Avlani, Saken Seyfullen Sovyet komünizmi ruhunu taşıma rolünü oynayanlar.

Ceditçilik yeni eğitim sistemiyle, olayları ve dünyayı yeniden yorumlayan bakış açısıyla, köhneyen ve kalıplaşan değerler ve bakış açılarını yıkmasıyla çok önemli bir siyasi ve eğitim hareketidir. Ceditçi hareket bölge halkının milli duygularının uyanmasında da çok etkilidir.

TÜRKİSTAN (VE KAZAKİSTAN)'DAKİ MÜCADELE SÜRECİ

Türklerin ana yurdu Türkistan, doğuda Moğolistan'dan başlayıp batıda Volga nehrinin aşağılarına-güneyine, kuzeyde Sibirya ovalarından, güneyde Hindikuş dağlarına kadar uzanan geniş bir bölgeyi içine alır. Bu bölge coğrafi olarak Orta Asya diye adlandırılabilir fakat siyasi olarak Türkistan adıyla tanıtılacaktır ve tanıtılmalıdır. Bu araştırma bu bölgeye Orta Asya değil Türkistan gözlüğüyle bakan bir araştırmanın ürünüdür.

Türkistan, Türk topluluklarının beşiğidir. Timur imparatorluğunun tarih sahnesinden silinmesine kadar (16. yüzyılın başı) Türkistan'da daima güçlü bir Türk devleti kurulmuş ve diğer toplulukları kendisine bağlamaya çalışan bir merkez bulunmuştur. Merkezi devletlerin ortadan kalkmasıyla birlikte küçük ve bağımsız Türk devletleri birbirleri ile mücadele içinde olmuşlar, güçlü bir merkezi devlet kuramadıkları için etkili bir güç merkezi olma özelliklerini yitirmişlerdir.

Türk topluluklarının güçsüz küçük devletler kurması karşısında güçlü ve güçlenen bir devlet olan Rusya 1716 yılından itibaren Türkistan'ı işgal politikası izlemeye başlar *(Hayit-1987-212).* Bu tarih önemlidir, çünkü bu zamana kadar Rusya işgal için herhangi bir faaliyette bulunmaz, gerçi ziyaret amacıyla gelen heyetlerin topladıkları stratejik nitelikte bilgiler vardır, fakat asıl faaliyetler bu tarihten itibaren başlar.

Rus hükümeti Türkistan'a sürekli olarak heyetler gönderir, bu heyetlerin amacı bölge hakkındaki genel görünüşe dair bilgilerin toplanması ve bu bilgilerin muhtemel bir taarruz ya da siyasi karar anında göz önünde bulundurulmasıdır. Bu heyetlerin içinde coğrafyacılar, etnologlar, jeologlar, zoologlar, tarihçiler ve şarkiyatçılar bulunur *(Hayit-1987:68).* Yapılan bu keşif seferleri Rusların çok işine yaramıştır. Ruslar bu keşif seferleri sayesinde rakiplerinin zayıf taraflarını görürler; bölge insanları arasında birlik yoktur ve kullandıkları silahlar çok ilkeldir *(Saray-1993:21).* Buna karşılık Türkistan topluluk ya da hanlıklarında dış siyaset işlememektedir. Güçlenen Rusya'nın muhtemel kötü niyetleri karşısında hiç bir girişimde bulunulmamaktadır. Böylece kendi içine kapanmış Türkistan'a Rusların sızmaları çok zor olmuyordu. Üstelik Rusların istiladan Önce izleyecekleri politikaya bu zemin oldukça uygundu.

"Rus misyonlarının askeri istila öncesi, kendilerine has hünerleri vardı. Bunlar uydurma itimada şayan haberlerle, hükümdarlarla kabilelerin arasına nifak sokmak; rüşvet vermek, tehditler, iltifatlar ve baştan çıkarmalar şeklindeki tekliflerdi. Halbuki Türkistan, Rusya hücumundan önce tatlı bir uykuya dalmıştı. Rusya'da bulunan Türkistan misyonlarına, Rusya'nın durumu hakkında bilgi toplamaları için herhangi bir Türkistan hükümetinin bir talimatına kaynaklarda rastlanmamaktadır. Türkistan hükümetleri, Rusya'da dahil, komşu devletlerin niyet ve maksatları hakkında bilgi toplamak hususunda düşünmüyorlar; fakat düşmanla ancak er meydanında karşılaşmak gibi çoktan beri eskimiş fikirlere sahip bulunuyorlardı" *(Hayit-1975:45).*

Ruslar, Türkistan'ı işgal etmelerine diğer dünya güçlerini (İngiltere, Fransa vb.) inandırabilecek bir kılıf bulmuşlardır; Medeniyet götürme projesi. Bu projeye dönemin güçlü batılı devletleri İngiltere, Fransa vb. ses çıkaramazlardı. Çünkü onlar da dünyanın diğer bölgelerindeki masum topluluklara medeniyet götürme yarışı (!) içindeydiler. İngiltere, Hindistan'a; Fransa, Cezayir'e; Amerika, Amerika kıtasının yerlilerine. Rusya'nın Türkistan içlerine ilerlemesine İngiltere'nin müdahale etmemesi için Gorçakov, işgal seferlerini medeniyet seferleri olarak niteler *(Hayit-1975:79).*

Rusya'nın işgali karşısında küçük devletçikler, hanlıklar fazla varlık gösteremediler, gösteremezlerdi de. Çünkü, yeni teknolojik silahlarla donanmış Rus ordusu karşısında ilkel silahlarla direnilemezdi. Düzenli Rus ordusu karşısında düzensiz birlikler vardı. Türkistan'a destek verecek güçlü bir İslam devleti yoktu. Türkistan'daki boylar ve devletler arasında merkezi bir birlik oluşturulamıyordu. Bunlar Ruslar için iyi birer fırsattı *(Hayit-1975:127-133).*

Rusların Türkistan'ı işgal etmelerindeki amaç Türkistan ve halkını Rusya'nın düşünce ve hayat biçimine uydurmaktır. Bunun için de dilin Ruslaştırılması, dinin Ortodokslaştırılması amaçlanır. Bunun için ise medrese ve okullar hedef olarak görülür. Tam da bu dönemde ortaya çıkan şarkiyatçı misyoner İlminsky Rus alfabesinin Müslüman dillerine uygulanmasını teklif eder, "müşterek bir Türk-Tatar dili yerine, her bir boy için boy şivesinin ana dil olarak kabul ettirilmesi" fikrini ileri sürer *(Hayit-1975:167).* Bu fikri çarlık olmasa da Sovyetler uygular.

1917 İhtilaliyle milletlere verileceği belirtilen, kendi kaderlerini tayin etme hakkı ilkesine rağmen Türkistan'da bu uygulanmaz. Türkistan dışındaki diğer Sovyet sömürgelerinde de uygulanmayan bir ilke(!)dir bu. Türkistan için asıl bozgun bu zamandan sonra başlar. Sovyetlerde 1924 yılından sonra Türkistan adı kullanılmaz. Oysa Great-Sovyet Encyclopedia'da "Türkistan, Türk memleketi demektir" *(Hayit-1987:214).*

Lenin, 13 haziran 1920'de Türkistan komisyonunu iki amaçla görevlendirir;

1- Türkistan'ın (etnoğrafik ve diğer hususlarda) Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan şeklinde bölünmüş haritalarını hazırlamak.
2- Bu üç grubu kaynaştırmak veya ayırmak için şartları etraflıca açıklamak *(Hayit-1975:342).*

Sovyetler 1924 yılından sonra Türkistan'ı, kavimleri esas alarak beş bölgeye ayırır. Rusya'nın asırlardır Türkistan'a gönderdiği heyetler görevlerini iyi yapmışlar, Türkistan'ın zaaflarını, eksikliklerini gösteren bir haritayı çizmişlerdir. Sonunda o harita uygulamaya konmuştur. Sovyetler, Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Tacik milletlerinden, dillerinden, bunların geçmişte zorla Türkleştirildiğinden, onların kendilerine has tarihlerinden, edebiyatlarının da ayrı olduklarından sürekli bahsetmişlerdir *(Hayit-1987:196).*

Türklerin ata-ana yurdu Türkistan görüldüğü gibi Rusların böl-parçala-yönet siyasetiyle parçalanmış ve bu topluluklar arasındaki (hayati öneme sahip olmayan) farklılıklar sürekli canlı tutulmaya çalışılmış ve birbirlerine karşı çatışma unsuru olarak kullanılmıştır.

Sovyetlerin 1991 yılında tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte Türkistan'da Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan gibi bağımsız Türk devletleri, bunun yanında bir çok da muhtar cumhuriyet ortaya çıkmıştır.

Kazakistan

Kazakistan tarihi yukarda bahsedilen Türkistan tarihi ile paralellik arz eder. Bütün Türkistan'ın başına gelenler onun bir parçası olan Kazakistan'ın başına da gelmiştir. Kazakistan'ın Rusya ile olan ilişkileri Türkistan'ın Rusya ile olan ilişkisiyle aynı döneme rastlar. Kazak Türkleri 16. Yüzyılda Kalmukların istilası ile perişan duruma düşünce, varlıklarını devam ettirebilmek ve düşmanlarına karşı bir güvence temin etmek maksadıyla Rusların himayesine girmeyi istemişlerdir *(Saray-1993:29).* Kazakların bu davranışı sadece büyük bir beladan kaçıp huzura erme isteğidir. Ama bu istek sonuçta onları daha başka bir sıkıntının içine itecektir. Bu himayeyle birlikte gün geçtikçe Rusya kendi gücünü hissettirecek taleplerde bulunur. Gönüllü ya da zorla bu taleplerini her seferinde gerçekleştirir. 1800'lerden itibaren Ruslar seçilen her Kazak hanının Rus hükümeti tarafından tasdikini şart koşmaya başlar. Böylece Ruslar açıkça istemedikleri kişilerin hanlığını reddetme fırsatını ellerine geçirmiş olurlar. Ruslar, Kazakistan'da sadece bununla yetinmeyip entrika siyaseti izlerler. Eğer han Ruslara karşı direnirse karşısına sultan çıkarılır ve kapıştırılır. Sonra hakem rolünde ara bulucu rolü oynar, aralarını bulur ve istediklerini kabul ettirir *(Saray-1993: 30).*

Kazakların, Kalmukların sıkıntısından kurtulmak için Ruslara sığınmaları hiç de beklenilen kurtuluşu ve huzuru vermemiştir. Kazakların en verimli toprakları zamanla ellerinden alınıp buralara gönderilen Rus, Kozak göçmenlerine verilmiş, ağır vergiler konmuş, Kazakların hukuk sistemi değiştirilmeye başlanmıştır. Ruslar her düzeyde yönetici seçimlerine müdahalede bulunmuşlar ve kendi siyasetleri doğrultusunda yöneticileri başa getirmeye gayret etmişlerdir. 1845 yılından sonra ise Rusya han seçimlerine izin vermez. Rus subayların yönetiminde Rusların seçtiği Kazak ileri gelenlerinin katıldığı bir şûra teşkil eder. Bu durum 1917 yılına kadar sürer. Tüm bu yapılanlar karşısında ise Kazaklar bütün Türkistan'ın yaptığı gibi isyan ederler.

Kazakların Bağımsızlık Mücadeleleri ve Kazak Aydınları

Rusya'nın himayesine giren Kazaklar aslında huzura ermediklerini zamanla görürler. Rusların planlı siyasetleri bütün Kazakistan'da bir huzursuzluk yaratır. Bu huzursuzluğun ve Kazakların isyan etmelerinin üç nedeni vardır *(Saray-1993):*

1- Verimli Kazak topraklarının işgali
2- Rusların istedikleri yere kaleler yapmaları
3- Haksız yere halktan toplanan vergiler

Kazakların bağımsızlık mücadeleleri içinde en çok ses getiren Sultan Kenesarı'nın (1802-1845) başlattığı harekettir. Sultan Kenesarı Ruslara karşı destansı bir ayaklanma başlatmıştır. Bütün Türkistan'da ses getirebilecek bir niteliğe sahip bu ayaklanmayı bastırmak için Ruslar büyük çaba harcamışlardır. Kenesarı Rus baskılarından Kırgızların yaşadığı Alatav bölgesine gelir. Bu bölgenin bir kısmında Kırgızlar yaşamaktadır. Ruslar Kırgızların kışkırtır. Kırgızlar, Kenesarı'nın bu bölgeyi işgal edeceğini düşünürler ve ani bir baskınla Kenesarı ve arkadaşlarını korkunç bir şekilde öldürürler *(Saray-1993:42).*

Türkistan'ın kendi insanlarının Ruslar tarafından birbirlerine düşürülmesi büyük bir talihsizliktir ama Rus siyasetinin değişmeyen parçasıdır. Ke-nesarı'dan önce ve sonra bazı ayaklanmalar olsa da bunlar fazla ses getirmeyen ayaklanmalardır. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren Rus okullarında yetişen Kazak aydınları kendi milletine yol göstermeye çalışan insanlar olarak ortaya çıkarlar.

Rus okullarında yetişen oryantalist Çokan Velihan (1835-1886) ile İbray Altınsarı (1841-1899) oldukça etkilidirler.

"Ruslar olmadan Kazaklar sadece Asyalı bir kavimdir" diyen Çokan Velihan, aşırı batılılaşma taraftarı bir kimse idi. Bunun için de Ruslar örnek alınmalı ve onların rehberliğinden istifade edilmeliydi. Onun gibi düşünen İbray Altınsarı ise, bir adım daha ileri giderek İlminski ile işbirliği yapmış ve Kazak gençleri Rus kültürüne ve Hristiyanlığa sokmak için açılan "Rus-Kazak okullarının Kazakistan'da yayılmasına yardımcı olmuştur. Her iki Kazak aydını İsİamiyeti Batılılaşmada bir engel olarak gördükleri için isteyerek batılılarla işbirliği yapmışlardır...Bu iki Kazak aydını, Gaspıralı'nın arzu ettiği umum Türk dilinden ayrı bir şekilde Kazakça'nın gelişmesi için büyük çaba sarfetmişlerdir" *(Saray-1993:64).*

Bu iki aydının yanında Kazaklar arasında Rus kültürünün yayılmasının faydalı olacağına inanan üçüncü şahıs, şair ve düşünür Abay Kunanbay (1845-1904)dır. Abay, İslama ve medrese eğitimine pek rağbet etmez. Kazakçanın geliştirilmesini ve Kazak çocuklarının Kazakça eğitim görmesini ister. Rusya'ya olumlu gözle bakan bu üç düşünürün görüşleri fazla rağbet görmez. Bunun nedeni Kazakların en verimli topraklarının Rusya tarafından göçmenlere verilmesidir. 1905 yılında Rusların Japonlara yenilmesi ve Rusya'daki meşruti gelişmelerle birlikte Rus etkisi zayıflarken Gaspıralı'nın öncülüğünü yaptığı modernleşme fikri uygun bir zemin bulur. Kazak Türkleri arasında Türklük ve İslamlık bilincinde modernleşme eğilimleri kuvvetlenir ve gerçek anlamda milli uyanış başlar *(Saray-1993:65).*

Kazak Türklerindeki milli uyanış hareketlerinde aydınların etkisi çok önemlidir. "Mehmet Ötemiş, Abay Kunanbay, Ahmed Baytursun, Miryakup Dulat'dan başka Huday Bergen, Ömer Karaş ve yeni nesilden Mağcan Cumabay, Sabit Dönentay, Ahmet Mamet, Sultan Mahmut Toga-yır, Beyimbet Meyli ve Saken Seyfulla'nın şiirleri ve edebi eserleri Kazak Türkleri arasında milli şuurun uyanmasında büyük kalkıları olmuştur *(Saray-1993:69).*

1917 yılında Rusya'da yapılan Bolşevik ihtilaliyle birlikte Türkistan kısa bir dönem rahatlamıştır. İhtilal sonrası verilen 'milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı' sözü ise bütün Türk dünyasında müjdeli bir haber olarak yayılmıştır. Bu dönemlerde Kazaklar kendi bağımsız hükümetleri olan Alaş-Orda'yı kurmuşlardır.

Alaş Orda Hareketi

Alaş Orda Hareketi Kazakistan'da belli bir dönem ağırlığını hissettiren, milliyetçi Kazak aydınlarının başlattığı bir harekettir. Bu hareket bağımsızlığı amaçladığı için Sovyetler tarafından istenmemiş ve taraftarları cezalandırmışlardır. Muhtar Avezov da bu hareketle bağlantılı görüldüğü için 1930 yılında tutuklanmışıtır.

Alaş Orda tüm Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele eden bir harekettir. Bu itibarla Alaş adı konulmuştur. Alaş'ın üç farklı çağrışımı ve anlamı vardır; "Uran" yani milli kıyam nidası birinci anlamı, Ulus ikinci anlamı ve siyasi parti adı olarak kullanılması da üçüncüsüdür. Kazak Sovyet Ansiklopedisine göre, Alaş sözü Kazak Türkleri-

nin İlk defa Kazak denilmeden önceki adıdır. Bunun yanında VI. ve XII. asırlarda Türk boylarını birleştirerek devlet kuran efsanevi Alaşa Han ile bağlantılıdır. *(Oraltay-1973:17-24).*

Ulusal ayaklanmanın sesi olan Alaş sözü hemen bir bağımsızlığı ve birliği çağrıştırır. Türkistan'daki misyonu da böyledir.

Alaş, Türkistanlıların ilk siyasi partisinin adıdır ve 1905'ten 1917'ye kadar faaliyetlerini gizlice sürdürmüştür.l913'de kurulan Kazak Gazetesi hareketin sözcülüğünü yapar, 1916'da ise Alaş Gazetesi çıkar *(Oraltay-1973:24-28).*

Alaş Orda Hareketinin gün yüzüne çıkmasını sağlayan olaylar, 1905 yılında Rusya'daki iç karışıklıklar, Japonya yenilgisi ve 1916 yılında Türkistan'daki ayaklanmalardır. 1916 yılında Türkistan'daki ayaklanmaların zulümle bastırılması ve en verimli tarım alanlarının Rus göçmenlerinden kurtarılması isteği ise harekete ivme kazandırmıştır.

Alaş Orda Hareketinin temeli Birinci Kazak Kurultayı'dır. Hareketin kurucuları arasında Alınan Bökeyhan, Ahmed Baytursun, Miryakup Dulat ve Kadirbay Azim gibi isimler sayılabilir. Bu kurultayda Alaş Orda Hükümetinin programını oluşturacak olan şu kararlar alınır *(Saray-1993:79);*

1- Rus göçmenlerin Kazakistan'a ve Türkistan'a getirilmesi hemen durdurulmalı.
2- Rus hükümeti tarafından gasbedilen ve göçmenlere dağıtılmakta olan topraklar derhal Kazaklara geri verilmelidir.
3- Rus ordusunun cephe gerisi için işçi olarak kullanılmak maksadıyla cepheye yollanan Kazaklar ve diğer Türkler hemen memleketlerine geri gönderilmelidir.
4- İşçi olarak cepheye gitmeyi reddettikleri için tevkif edilenler hemen serbest bırakılmalıdır.
5- Kazakistan'da Kazakların ve Rusların idari işleri ayrı ayrı olmalıdır.
6- Adalet mekanizması yeniden düzenlenmelidir. Kazaklarla ilgili işlere bakacak olan hakimler Kazakların kendinden olmalı, Rus hakimler sadece Rusların işine bakmalıdır.
7- Maarif işinde değişiklik yapılmalı, eğitim herkesin ana dilinde olmalıdır.
8- Din işleri ayrı olmalı ve Müslümanlar dini meselelerini kendileri halletmelidir.
9- Müslüman Türk kadınlarına da Rusya'da bütün kadınlara tanınan haklar tanınmalıdır.

Kazak aydınların öncülüğüyle 13 Aralık 1917'de üçüncü defa kurultay toplanır ve sonrasında tüm Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadeleyi amaçlayan Alaş Orda Hükümeti resmen kurulur. Bakanlıklar belirlenir, hızlı bir teşkilatlanma başlar *(Saray-Î993:81).* Rusya'da iç savaşın başlaması Alaş Ordacılar için uygun bir zemindir fakat ne ihtilal yanlısı Kızıl, ne de antikomünist, Çarlık yanlısı Beyaz Ruslar yeni hükümeti tanımamaktadır. Türkistan'ın yeni hükümetinin sayı ve silah bakımından üstün Beyaz ve Kızıl Ruslara karşı mücadelesi yenilgiyle sonuçlanır. 1920 yılı hükümetin ömrünün sonu olur. Lenin'in milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesinin sadece sözde kaldığı, tüm Türkistan'ın partisi Alaş Orda'nın ortadan kaldırılmasıyla tescil edilir. Alaş Orda Hükümetinin ortadan kalkmasına rağmen aydınların bu tarihten sonra da etkili olduğu görülür fakat gözden kaçırılamayacak bir nokta da birçoğunun zamanla Sovyetler tarafından hayatlarına son verildiğidir.

ABAY VE ABAY YOLU'NA GİRİŞ

Abay Kimdir?

Abay (1845-1904), üç cüzden (küçük, orta, büyük) oluşan Kazakların orta cüzünün Argın boyunun Tobıktı aşiretindendir. Abay'ın şairlik yönü çok küçük yaşlardan itibaren başlar. Medrese eğitimi görür. Arapça, Farsça, Çağatayca

hakkında bilgilenir. Semey şehrinde bir süre Rus okuluna gider, Rusça öğrenir, Rus klasikleriyle tanışır. Bunun yanında Avrupalı şairlerin şiirleriyle tanışır. Zaman zaman tercümeler yapar. Abay'in gençlik çağı yönlendirici ve sert mizaçlı baba Kunanbay İle merhametli anne Ulcan hanımın sağladığı ortamda geçer *(İsmail-1995:9).*

Abay içinde yaşadığı halkın sorunlarıyla ilgilenen, onları kendine dert edinen bir insandır. Abay şairliğinin yanında yönetici (bolıs-yani bölge idarecisi) olarak da görülür.

Abay bilime ve bilim öğrenmeye çok önem verir. Halkını bilim ve medeniyete çağırır. Bilimin vazgeçilmemesi gereken bir uğraş olduğunu gösterir ve bunun için zaman geçirilmemesi gerektiğini söyler.

Gençliğimde bilimi önemsemedim
Faydasını gördüm incelemedim
Büyüyünce düşmedi avucuma
Elimi vaktinde uzatamadım

Bilimle uğraşan insanların hangi amaçla bu işi yapmaları gerektiği hususunu da şöyle açıklar, "Bilim peşinde olanların dünya nimetlerinden faydalanmak amacıyla bu yola girmemeleri gerekir. Bunun için sadece bilimin kendisine tutkun, arzulu olur ve öğrenmenin devlet olduğunu bilirsen, bilmediğini öğrendiğin vakit rahatlık hissedersen gönlünde huzur hasıl olur. Bulduğun huzuru sağlamca korur bilmediğini Öğrenmek için devamlı araştırırsan, ümidini yitirmezsen bilime karşı sevgin hep diri kalır. O zaman her işittiğini, gördüğünü gönlün iyi tutar, onu bütün yönleriyle içine alır, sindirir *(İsmail-1995:219).*

Abay, Avrupaî anlamda Kazakların ilk reformcularından sayılır. Abay, Kazak halkının sıkıntılarını yakından bilmektedir. Bu sıkıntıları ortadan kaldıracak tek çözüm yolu olarak da eğitimi öngörmektedir. Batılı tarzda bir eğitimle Kazak halkı başka, aydınlık bir yola girecektir. Abay bunu halkına anlatır ve bu yönde çağrıda bulunur. *(Avezov-1997:63).* İyi bir eğitim ise ancak Rus okulları ile mümkündür. Zaten çağdaşlığın, gelişmenin simgesi Rusya'dır. "Şair (Abay) kendi çocuklarını Rus okuluna gönderiyordu. Kızı Gülbadan ve oğullan Abdırahman, Magauya'lar daha küçükken babası tarafından şehre Rus okuluna gönderilmişti" *(Avezov-1997:65).*

Rus kültür ve yaşayışını modernleşmenin gereği olarak tavsiye etmekle birlikte, eğitimin Ka-zak-Türk şivesinde yapılmasını istiyordu. Bu yönüyle de Kazak yazı dilinin oluşmasında etkili olan birisi olmuştur. Abay aynı zamanda milli ruhun uyanmasında önemli rol oynayan şair, düşünürlerdendir. Milli ruhun uyanmasında etkili olması da Rus hükümeti tarafından kendisine karşı şüphe beslenmesine neden olmuştur *(Devlet 1985:26-27).* Abay yaşadığı toplumda aslında moda tabirle radikal tavırlar sergiler. Toplumun geleneksel yapısını, değerleri, statüleri ve bu statülere bağlı rolleri eleştirir. Çünkü içinde bulunduğu geleneksel yapılı toplum insanlara huzur vermemektedir. Modern dünyadan kopuk, kendi içine kapanık dünyada olup biten tüm düşünsel-teknolojik değişmelerden habersizdir. Yöneticiler de halkı bu derin uykudan uyandırma gibi bir endişe içinde değildirler, onların tek düşündükleri kendi çıkarlarıdır. Tüm bunların yanında boylar arasındaki kavgalar zaten kötü olan tabloyu daha da karartmaktadır.

Şair Abay sözlü şiir geleneğine sahip Kazak edebiyatına yenilikler getirmiştir. Abay'ın konuları arasında aşk, tabiat, birlik, bilgi, kadın, adalet, yalan, dedikodu, bölünmüşlük, sevgi, barış, ölüm, insanlar arsındaki çelişkiler, boylar arasındaki mücadeleler, yer ve su kavgaları, halkın eksik yanları gibi konular vardır *(İsmail-1995:11).*Görüldüğü gibi Abay eserlerinde kendi toplumuyla ilgili tüm konularda yazılar yazmıştır.

Abay Yolu Nedir?

Abay Yolu, Kazak toplumuna gidilmesi, ulaşılması gereken hedefi-yolu gösteren bir roman-

dır. Abay'ın kişiliğinde çizilen bu hedef-yol yaşanılan toplumun meselelerini çözecek bir yoldur. Bilimden, teknikten uzak geleneksel bir hayat tarzı, acımasız doğa karşısında onunla mücadelede başarısız, güçsüz kalan insanlar bir çok sorunla karşı karşıyadırlar. Eğitimsiz, bilgisiz insanlar boy kavgaları, acımasız doğa karşısında acziyet, hırsızlık vb. sorunlar toplumun huzurunu kaçırmakta, gücünü azaltmaktadır. Abay çizdiği yolla tüm bu sorunları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Abay Yolu bilim yoludur. Bilim Batıda-Ruslardadır. Güçlü olan onlardır. Kazaklarda bilim olmadığı için açlık, sefalet, kargaşa (ya da roman kahramanı Abay'ın Rusça kitaplarda karşılaştığı terimle kaos) vardır. Abay Yolu'nda, Abay eğer bilim öğrenip halkını aydınlatabilirce, halk bilim öğrenirse sorunların hallolacağına dair bir söylem geliştirir.

Abay Yolu'ndan yola çıkarak Abay Yolu'ndan ne anlaşılması gerektiği gösterilirse şöyle bir tablo ortaya çıkarılabilir: Abay, eğitim için Semey'deki medreseye gitmekte ve eğitimin, bilginin sadece kitaplarda, ilim, sanatın da yalnızca medreselerde olduğunu düşünmekteydi. Şeşenlerden (söz üstadlarından) Kazak milli destanlarını dinledi ve ufku genişledi *(Abay Yolu-1:64).* Böylece medreselerde verilmeyen Kazak milli destanlarını şeşenlerden öğrendi, medrese eğitiminin eksikliğini gördü. Medrese eğitimi içine kapalı bir eğitim öngörüyordu. Oysa çağdaş eğitim dışa açık, diğer toplumları, onların iyi taraflarını tanımaya ve öğrenmeye yönelik bir eğitimdi.

Kazak halkı güçlü, kuvvetli, kalabalık bir halktır, fakat bir temeli, dirliği (dayanışması) yoktur. Diğer halklarda sanat vardır ve sanat eksilmez bir zenginliktir. Kazaklar içine kapanık yaşadıklarından diğer milletlerin ne halde olduklarını yarım yamalak bilirler. Bir milleti diğer millet tanırsa iyi tarafını da örnek alır. Oysa Kazaklar iyi örnekleri almıyorlar ve bir çok sanatta geri kalmışlardır. Eskiden beri cuttan (kara kış) kurtulamamanın nedeni de bu geri kalmışlık yüzündendir. Bunu yenmenin yolu ise halka çözüm olan sanat ve bilimdir. Okumak ve eğitim gereklidir. Gelişmiş milletleri örnek almak gerekir. Millet ancak bu şekilde millet olabilir *(Abay Yo-lu-l:353).* Abay'ın yönü gelişmiş milletlerin yönü olan bilimin yönüdür. Bu şekilde sonunda ulaşılacak hedef olarak gelişmiş milletleri gösterir.

Abay Yolu'nda bilim yalnızca kendi çıkan için öğrenilmez. Halkın geleceği için bilim yoluna yönelmek, bilimi aramak gereklidir. Rus (vatandaşı) Akbaş'ın bu sözleri Abay'ın düşüncelerine tercüman olur. Abay, halkı ve kendisi için dünyanın en yüce şeyi olarak bilim ve sanatı görür. Bunlar ise gelişmiş millet olan Ruslardadır. Bu yüzden bilim ve sanattan uzak durmak cahillik olabilir fakat erdem olmaz *(Abay Yolu-l:410)* Böylece Ruslardan gelen herşeyin yanlış-tehlikeli olacağı düşüncesi de eleştirilmiş olur.

Evrensel bilimin dışında kalan bir halk yok gibidir. Abay, öğrendiği bilimle sadece bir Kazak evladı değil, insanlığın bir parçası olduğunu anlar (Bilimin birleştirici özelliği kendini gösterir.).

Kazakların gelişmiş milletler seviyesine gelebilmesi için Rus medeniyetini tanıması lazımdır. Fakat Kazaklar henüz Rus medeniyetine girmek gibi bir düşünceye sahip değillerdir. Avezov bu görüşünü Losovski'ye şöyle söyletir: "Kazak halkı hala Rus medeniyetine ihtiyaç olduğunu anlayan bir halk değildir" *(Abay Yolu-11: 219).*

Bu düşünceyi yani Rus medeniyetine katılarak gelişme projesini Abay gibi insanlar kendi toplumlarına anlatmalıdırlar. Gerçi bu çok kolay bir iş değildir, ama en azından böyle bir girişimde bulunmak da çok önemli bir görevdir. Mihailov bu durumu şöyle anlatır: "Bu günlerde Ruslarda dünya standartlarında bilim var. Rus'ta dünyanın okuduğu kitap var. Halkın gerçek özelliğini, gerçek halklığım, bütün dünyaya tanıtan yüce fikirli dahiler var. Bunları Kazak toplumu

bilmiyor. Karanlıktaki Kazak halkı, (Abay gibi) kendine gerekli olanları Rus hazinelerinden bulup almalıdır. 'Yolun anası izdir' " . Abay gibi erkenden farkeden Kazaklar bu yolu açacak diğerleri aynı yoldan gidecektir *(Abay Yolu-2: 328).*

Abay Yolu nedir? Kazaklar Abay Yolu'na girmek için ne yapmalıdır? Nasıl yapmalıdır? Abay Yolu'ndan gelişmiş milletlerin seviyesine ulaşma yolu anlaşılıyorsa, bilim öğrenmek anlaşılıyorsa yapılması gereken iki şey vardır. Abay'ın yol göstericisi Mihailov'a göre yapılması gerekenler şunlardır *(Abay Yolu-22: 329):*

1- Okumalı, ama Rusça okumalı.

2- Okunanı ve bilineni halka yaymalı.

Abay bir iz açıp yoluna devam için şehirde okuyan Kazak çocuklarına nasihat eder. Bilimin önemini, faydasını onlara şiirlerle anlatır. Bozkırlı halkın bu okuyan genç nesilden beklentisi, kendisini kalkındırmasıdır, cahillik ve karanlıktan kurtulmaktır.

Abay bozkıra uzun ömürlü ve köklü Kazak halkına bilimini alarak gidiyor. İlerisi belirsiz olsa da mücadele ve ümitle gidilen yolda, istikbale güvenle doğru rotayla gitmektedir. İleriye, uzaklara gitmektedir *(Abay Yolu-11: 462),*

Avezov'un Hayatı

Avezov (1897-1961), Semey'e bağlı Çıngız'da doğdu. Önce medrese eğitimi aldı. Sonra Abay ismindeki Rus okulunu bitirdi. Leningrad ve Orta Asya üniversitelerinde okudu. 1946 yılında Kazakistan'da en yüksek bilimsel ünvan olan 'akademik' ünvanını aldı. Küçük yaşlardan itibaren Abay'ın şiirleriyle, masal ve hikayeleriyle ilgilendi. Bir çok akademik çalışmanın yanında gazete ve dergilerde de yazılar yazdı. 1955-59 yılları arasında Kazakistan Yüksek Sovyeti'nde milletvekili oldu. 1961 yılında Almaatı'da vefaat etti *(Çınar-1997.12-12).*

Avezov çok yönlü bir insandır. Eğitimci, yazar, siyasetçi, düşünür olma gibi özellikleri vardır. Avezov'un eğitimle ilgili görüşleri yoğunluktadır. Avezov'un eğitime karşı özel ilgisi, içinde yaşadığı toplumun yapısından kaynaklanır. Göçebe bir toplumun üyesidir ve bu toplumda eğitim, olması gereken düzeyde değildir. Eğitim güçlü toplumun, çağdaşlığın temelidir. Bunun için milli okulların açılması çok önemli bir görevdir. Milli okulların açılmasında ise bazı engeller vardır, öğretmen eksikliği ve okul araçlarının yokluğu gibi. Toplumu dönüştürecek olanlar öğretmenlerdir. *(Tanabayev-1997:73).* Avezov bunu sadece düşünce olarak söylememiş, aynı zamanda bir eğitimci olarak uygulamıştır. Kendisi Kazak halkının eğitilmesi için çalışmıştır.

Avezov'un hayatı bir kaç döneme ayrılabilir *(Marina-1997:70);*

1- Hayattaki yerini arayan gençlik dönemi

2- 1920-1950'li yıllar, milliyetçi burjuva, feodalizmin sesi olarak suçlandığı dönem

3- 1950-1960'lı yıllar parlak internasyonalist dönemi.

Avezov'un da dahil olduğu aydınların hedefi, dönemin karmaşıklığından Kazak halkının bütünlüğünün, kültürünün, tarihinin korunmasını sağlayabilmekti. Bu yüzden verdiği eserlerle kendisi milliyetçi burjuva olarak suçlanmıştır. Kazak halkını bu hedefe ulaştırabilecek yolun bilim ve eğitim olduğunu farketti. Bu ülkü, bu görüş Avezov'u Alaş-Ordacılarla sıkı sıkıya bağladı *(Marina-1997:71).*

Stalin'in 1930'ların başında aydınlara karşı başlattığı harekette Avezov bir çok Türkistanlı aydınla birlikte milliyetçilik suçlamasıyla tutuklanır. Avezov milliyetçilik duygusunu inkar etmez. Zaten eserlerinin bir kısmı Kazak halk kahramanlarının hayatlarıyla ilgilidir. Fakat eserlerinde isyanı teşvik etmediğini, tutukluluğu esnasında Alaş-Orda'nın hiçbir biriminde görev al-

madığını söyler, milletini sevmekle bir insanın milliyetçilikle suçlanamayacağını söyler *(Dosjan-1997:37).*

Kazak araştırmacılar özellikle Abay ve Avezov'a büyük değer vermişlerdir. Bunun sonucu olarak Abaytanuv (Abay'ı tanıma ve öğrenme bilimi) veya Muhtartanuv (Muhtar Avezov'u tanıma ve öğrenme bilimi) biçiminde tek bilim adamı veya tek sanatçıya hasredilen bilim dalları, araştırma alanları oluşturmuşlardır *(Çınar-1997:11).* Abay ve Avezov'a ne kadar değer verildiği buradan anlaşılmaktadır.

Avezov'un Eserlerinin Değerlendirilmesi

Avezov, Kazakların en verimli yazarlarından biridir. Ciltler dolusu eserleri ve pek çok dünya diline çevrilen ünlü Abay Yolu adlı romanı vardır. Konularına göre eserlerini piyesler, çeviriler, makaleler, araştırmalar, edebiyat tarihi yazıları, folklor araştırmaları diye ayırmak mümkündür. Avezov'un hayatı, ilmi, sanat eserleri hakkında yapılan ilmi araştırmaların sayısı bini aşmaktadır *(Mırzahmet-1997:40).*

Avezov'un tüm hayatı boyunca en çok etkilendiği kişi Abay'dır. O, Abay'ın kendisi için Kazak kelimesiyle aynı anlamda olduğunu söyler *(İskakov-1997:99).* Abay ve Avezov bir çok yönleriyle birbirlerine benzeyen kişilerdir. İkisi de bilim ve çağdaşlığı hedef alır. Kazak halkının binlerce yıllık kültür birikimi Abay'ı, Abay Avezov'u, Avezov, Abay Yolu'nu yaratmıştır. Abay Yolu ise Kazakların düşünce ve yaşayış dünyasının tüm dünyaca tanınmasına; Abay ve Avezov'un sanat ve fikir adamları olarak geleceğe kalmasına sebep olmuştur *(Çınar-1997:31).*

Avezov'un en ünlü eseri Abay Yolu romanıdır. Bir çok dünya diline çevrilen romanın ana fikri *(Ahmedov-1997:43):*

"Kazak toplumunda Abay'ın başlattığı, ilerici-demokratik güçlerin eskiyi savunan derebeyliğe karşı bir mücadelesidir. Bu mücadele halkın yarım asırlık tarihini kapsayan eserin içine sinmiştir. Bu mücadeleye Kazak toplumunun üç nesli iştirak etmiştir. Epope konulan boy başçılarının kavgası, cesur ve yürekli insanların öç alma istekleri, gençlerin serüven ve oyunları, yazın yaylaya göçme, kız isteme ve düğün, ölünün ardından yemek verme, cut (kara kış), yönetici seçimi, dava görme, ava çıkma ve tabiat olaylarıdır."

Abay'ın babası Kunanbay'ın göçebe, feodal zamanı, Abay'ın yeni zamanı temsil ettiği eser Abay ve Kunanbay arasındaki insan çatışmasını değil bu iki düşüncenin (eski-yeni) çatışmasını gösterir *(Curtbayev-1997:147).*

Avezov eserlerinde Kazak gelenek ve göreneklerini Kazak milli kahramanlarını işlemiş, onları kendi toplumuna tanıtmaya gayret göstermiştir. Milliyetçilikle suçlanma sebebi de bu yüzdendir. 1918 yılında Abay dergisinde bir makalesi yayınlanır, konusu medeniyet ve milliyetle ilgilidir. Burada Avezov "İlim ve medeniyet bütün dünyanın altın kolyesidir. Bu günlerde bilim ve medeniyet toprağı, suyu, havayı, göğü, yıldızı yönetmektedir" diye yazar *(İskanov-Bi-danov-1997:63).* Görüldüğü gibi Avezov ve Ziya Gökalp'in medeniyet ve bilime bakışı arasında büyük bir benzerlik vardır.

ABAY YOLU'NUN SOSYOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir kültürü tanımak için o kültüre ait kültürel ürünleri bilmek ve tanımak gereklidir. Abay Yolu, Türk-İslam medeniyet dairesinden uzun süre koparılan bir kültüre ait eserdir. Yazarın ve eser kahramanının tarihi misyona sahip olmaları kendi toplumları için modernleşmeyi hedeflemeleri, üstelik yazar Avezov'un yaptığı folklorik araştırmaların sonuçlarını eser(ler)inde kullanması ese-

re olan ilgiyi arttırmaktadır. Avezov, Abay Yolu'nda bilim adamı ve romancının mükemmel bir sentezini sunmuştur. Belki de bu yüzden eser Kazak toplumunun ansiklopedisi olarak tanınmaktadır. Bu çalışma asırlarca önce gerçekleşen coğrafi kopuşun aslında büyük bir ayrılığa neden olamadığını göstermektedir. Gerçekte kültürel ürünler-unsurlar karşılıklı olarak tanınıp bilindikçe coğrafi kopuş dışında başka bir kopuşun olmadığı görülecektir.

Kültürel Yapı ve Edebiyat (Roman) İlişkisi

Kültürel yapı ve edebiyat özellikle roman ilişkisi bazı sıkıntıları beraberinde getiren bir ilişkidir. Her edebi eser (veya roman) belli bir kültür çevresinin ürünü olarak kendini gösterir. Dikkatli bir inceleme ile bir romanın hangi kültür merkezine ait olduğu hakkında bir yorum yapılabilir. Bu yüzden roman ve kültür ilişkisi aynı zamanda ciddi bir ilişkidir. Romanlar içinden doğdukları toplumun bir tür aynasıdır.

Bir kültürün ürünü olarak edebi eser, sosyal gerçekliği yansıtan diğer eserlerden farklı olarak gerçekliğin ta kendisi değil, gerçeğimsi bir dünyadır *(Tural-1993:160).* Edebi eser bir kültürün ürünüdür ve edebi eserde kültürün değişik yansımaları bulunur. Edebi eserler Tural'ın dediği gibi bir kişi ve toplum yahut toplulukla ilgili; "tam ve sağlam belge" niteliği taşımazlar *(Tural-1993:164).* Tural edebi eserin tam ve sağlam bir belge olarak sosyologlarca kullanılması durumunda hata yapılmış olunacağını söyler. Bu bağlamda bu araştırma ile ilgili olarak kısaca denilebilir ki, eserin yorumu yapılırken eser tam ve sağlam-kesin bir belge olarak ele alınmış değildir ve roman yazarının sıradan bir roman yazarı kimliğinde olmayıp araştırmacı yönünün de olduğu sürekli vurgulanmıştır.

Edebi eserin tam ve sağlam bir belge olmasa da yine de kültürel yapıyı yansıtan bir belge olduğu inkar edilemeyen bir gerçektir. Üstelik bu araştırmanın konusu olan eser, dönemine damgasını vuran bir eserdir. Dönemine damgasını vurması nedeniyle de her açıdan incelemeyi hak etmektedir. 1991 yılıyla birlikte bağımsızlığın kazanılması Kazakistan için yeni bir vizyon, yeni bir model ve yeni bir insan tipi arayışını gündeme getirmiştir. Bu bunalımlı geçiş döneminde Kazakların ansiklopedisi olarak nitelendirilen eserin analizi bu arayışlara, kendi çapında alternatif sunuşlara geçişte bir hazırlık sayılabilir.

Eser sadece tek bir bakış açısı (araştırmacının) tarafından anlamlandırılmış ve derin yorumlaması yapılmıştır.

Eser her yorumcu tarafından farklı şekilde yorumlanır. Burada yorumcuların bağlı bulundukları gelenek, bilgi düzeyi,deneyimleri, eğilimleri bu farklılığa neden olurlar. Bunun yanında yapılan yorumların birbirinden çok farklı, hatta anlam kopukluklarına yol açabilecek nitelikte olmadığı da düşünülebilir. Buna neden olarak da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji bölümünde yapılan bir araştırma gösterilebilir. Bir öğrenci tarafından yorumlanan metin (roman) diğer öğrenciler tarafından (15 öğrenci) incelendiğinde de, birbirine yakın, hemen hemen aynı değerlendirmeler yapılmıştır. *(Kasapoğlu-1992:68).*

Bu araştırmada sosyolojik olarak incelenen eser-Abay Yolu yeniden farklı araştırmacılar tarafından yorumlandığında küçük farklılıklar olmakla birlikte benzer yorumlarla karşılaşılabileceği düşünülmektedir. Bu durum da elbette ki sosyolojide bu tür araştırmaların sayısının artmasına bağlıdır.

Sosyal Gerçekçilik Akımı ve Abay'ın Halkçılığı

Ekim 1917 ihtilaliyle birlikte Sovyetlerdeki yeni oluşum 1930'lara kadar yani Stalin'in müdahalelerine kadar sanat dünyasına tek boyutlu damgasını vurmamıştır. Bu tarihten sonra ise Sta-

lin ve onun bu konudaki uzmanı Jdanov, birlikte Sovyetlerde toplumcu gerçekçilik adında yeni bir anlayış ortaya çıkarırlar. Bu anlayışta önemli olan sanatın ne olduğu değil ne olacağıdır. Bu akıma göre bazı değerler, kurumlar değişmeye mecburdurlar. Radek'in sözleriyle "gerçekçilik, çöken kapitalizmi ve onun çürüyen kültürünü yansıtmak değildir sadece; aynı zamanda yeni bir toplumu ve yeni bir kültürü yaratabilecek sınıfın doğuşunu yansıtmaktır" *(Moran-1991:49).*

Edebi bir akım olarak gerçekçilikte toplumun dinamik güçlerini tanımak ve göstermek yazarın görevidir. Yazar, tarihsel misyona sahip tipik karakterleri çizer.

Toplumsal gerçekçilik akımı Rusya'da ihtilalden sonra toplumsal değişim geçiren topluma olumlu kahraman tipi çizer. Sovyet edebiyatının olumlu kahraman tipiyle beslenmesini isteyen Jdanov bunun ütopya olarak görülmemesini ister. Olumlu kahramanlar Sovyetlerde planlanmış bir geleceğin adamlarıdır *(Moran-1991:55).* Devrimci romantizmin ürünü olarak da nitelenebilecek bu tipten beklenen az çok şunlardır *(Moran-1991:56)*

> "Politik erdemin mükemmel bir temsilcisi olarak okurda saygı uyandıracak, okurun gıpta ederek benzemeye çalışacağı bir örnek olacak; şimdiki durum ile gelecek arasında bir bağ kurarak sosyalizmin başarılabileceğini gösterebilecek. Romanlarda bu tip kendini görevine adamış, nefsine hakim ve güçlü bir kişidir. Halk çok acı çekmekte, ama kendi başına çıkar yolu kestirememektedir, eğitime, yol göstericiye, bir lidere muhtaçtır. Olumlu kahraman karşılaştığı türlü güçlükleri yener, yardım etmek istediği insanlar için de, düştüğü yalnızlığa katlanarak tarihin kendisine verdiği görevi yerine getirir".

Görüldüğü gibi olumlu kahraman tipinde profili çizilen kişi Abay gibidir, yeni sınıfta Abay'ın eğitmek için şehre gönderdiği gençlerdir. Rusya'da ihtilalden sonra edebi eserlerde sunulan tipler hep böyledir. Avezov'un da bu akıma bağlı kaldığı-etkilendiği düşünüldüğünde onun da devrim romantizmini yansıtan bir edebiyatçı olduğuna karar verilir.

> "...halk içinde sıkıntılar çok. Yoksulluk, dilencilik artmış. Abay'ın büyükannesi öldüğünde, halk olan ana da yatağa düşüp dert kapmışa benziyor.
>
> Bunu görüp düşündükçe Abay değişik, kurtuluşu olmayan ahü zar içine giriyor. Yaslı gönül açılmayacak gibi olup iki omuzunu çökertti. Üzerine giydiği elbiseden, bindiği attan, yiyecek yemeğinden gönlü geçmiş.
>
> Çok insanla sohbet etmeyip kimseyle konuşmuyor. Ama artık kendi büyükannesi Zere'yi düşünmekle birlikte halk denen anayı da ihmal etmiyor. Sonuçta iki dert..." *(Abay Yolu-1:334)*

İncelendiği gibi Abay kendi toplumunda ve hatta tanıştığı Ruslar arasında saygı uyandıran bir tiptir. Abay halkının çektiği acıları, sıkıntıları bilir. Bu sıkıntıları ortadan kaldıracak olan eğitim ve halkı için çalışan bolıs-yöneticilerdir. Darkembay gibi hayali ideal tiple bu durum şöyle açıklanır; " Biz halkın davasını yeteri kadar savunamıyoruz. Cahiliz ve yol yordam bilmiyoruz.... sen (Abay) hiç değilse halkın gözyaşlarını dindirirsin " *(Abay Yolu-11:185).* Abay tarihin kendisine verdiği rolün farkındadır ve ona göre davranır.

Avezov sosyal gerçeklik akımına bağlı kalarak yorumlanırsa yukarda anlatılanlar teori ve örnekler birbirlerine tamamen uyar ve o, bu akıma bağlı biri olarak yorumlanabilir. Üstelik bu teorinin kabul edilmesi demek dolaylı olarak Kazakistan ve diğer Türk cumhuriyetlerinde roman türünün Sovyetlerin etkisi ile geliştiğini de kabul

etmek demektir. Oysa Türkistan Türk edebiyatında hikaye ve roman 1917 ihtilalinden önce yazılmış ve basılmıştır. Bu bilgiler önemlidir çünkü Sovyetler Türk edebiyatlarının modern hikaye ve roman türüne ancak Sovyet devrinde (1917 sonrası) kavuştuğunu söylerler. Türkistan'a modern hikâye ve roman Batı Avrupa'dan gelmiştir ama Ruslar aracılığıyla değil Osmanlı, Azeri ve Tatar Türk edebiyatları aracılığıyla gelmiştir *(Kocaoğlu-1987:147-148).*

İlk romanlardaki (1910-1920) mesajlar cedit okullarıyla bağlantılı olarak çocukların okutulmasıyla ilgilidir. Bilgisizlikten ve Rus çarlığından kurtulmanın yolu budur *(Kocaoğlu-1987:134).* 1910 ve 1920'deki romanlarda eğitim üzerinde duruluyor demek 1930'lardan sonra ortaya çıkan sosyal gerçekçilik akımının gölgesinden Kazak romanını kurtarmak demektir. Sosyal gerçekçilik akımında halkın sorunlarını eğitimle ortadan kaldıracak olan olumlu tip bu akım ortaya çıkmadan çok önce ilk Kazak romanlarında işlenmiştir. Burada Cedit okulunun işlevini de teslim etmek gerekir. Dolayısıyla Avezov'u yalnızca sosyal gerçekçi akıma bağlı, devrim romantizmine hapsetmek hatalıdır. Avezov ceditçi akımın temalarını da işlemiştir.

Türkistan'da yalnızca Kazak Türk lehçesinde değil diğer Türk lehçelerinde de ilk hikaye ve romanlar bir aşk hikayesi anlatır, fakat sadece aşk hikayesi anlatmak için yazılmamışlardır. Burada amaç okuyucunun ilgisini çekmektir. Bu aşk hikayesinin arka planında Türkistan'daki büyük sosyal yara; cehalet ve bu cehalet dolayısıyla ortaya çıkan felaketler işlenir. Romanlardaki kız veya erkek kahramanlardan biri okutulmamıştır ve ilişkilerinin sonu bahtsızlık ve felaketle biter *(Kocaoğlu-1987:152).* Eğitim ve eğitime verilen önemin Türkistan'da (ve Kazakistan'da) sosyal gerçekçilik akımı ortaya çıkmadan önce de üzerinde durulan bir konu olduğu görülüyor.

Aile Sosyolojisi Açısından Abay Yolu

Eserde çok eşlilik, aile hukuku, çeyiz, başlık, düğün, düğün adetleri hakkında bir çok bilgi vardır. Eserden anlaşıldığı kadarıyla çok eşlilik Kazaklarda normal olarak karşılanan bir olgudur. Roman kahramanı Abay'ın üç annesinin olduğu anlaşılır. Öz annesi Ulcan ve Abay'ın ikinci annesi (Ulcan'ın kuması) Aygız. Baba Kunanbay'ın üçüncü karısı pek vurgulanmaz, onun başka bir evde kaldığı düşünülür okuyucu tarafından. Kunanbay romanın sonuna doğru dördüncü evliliğini yapar. Artık çok yaşlıdır, buna rağmen eşi pek gençtir. Bu yüzden çocukları ve eşi-Ulcan'ın tepkileriyle karşılaşır. Çok yaşlı birinin kendisinden çok genç bir kızla evlenmesinin tepkiyle karşılandığı düşünülebilir fakat bu tepki çok sert değildir, pasif bir tepkidir. Bu durum da baba otoritesinin sertliği ve sağlamlığıyla açıklanabilir. Baba otoritesi küçük ayrıntılarla da olsa vurgulanır: Bu duruma küçük bir ayrıntı olarak şu sahne örnek verilebilir; Abay, okullar tatile girip şehirden bozkıra döndüğünde annesine doğru yürürken, annesi Abay'ı babasına doğru gitmesi, ilk onunla karşılaşması, hasret gidermesi için uyarır.

Ailede baba otoritesinin üstünlüğünün yanında yaşlı kadınlara gösterilen aşırı önem de dikkati çeker. Ailede yaşlı kadınların önemi çok fazladır. Bunlara görünmeyen ev reisi de denebilir. Bir problemle karşılaşıldığında onun otoritesine başvurulur. Bu durumun sebebi onun bilgi ve görgüsündeki olgunluğunun yanı sıra mülkiyetin onun üzerinde olmasına da dayanır. Romanda bir problemin çözüme kavuşturulması için Zere'ye (Abay 'ın babaannesi) danışılma nedenini Abay şu şekilde açıklar, "bu oturan yalnız benim annem değil, mal-mülkün gerçek sahibi o. Öyleyse hepimiz büyükannemin hakimliğine başvuralım" *(Abay Yolu-l:334).*

Çok eşlilik roman kahramanı Abay'da da görülür. Abay'ın farklı bir tarzda büyümesi için çalışan anne Ulcan, Abay'ın ikinci evlilik talebi

karşısında şaşırır. Abay'ın şehir eğitimi alması diğer Kazak çocuklarından farklı bir şekilde büyümesi onu diğer sıradan insanlardan ayırmaktadır. Anne Ulcan da oğlunun bu farklılığını görmüş ve buna sevinmiştir. Anne Ulcan tüm iyi nitelikleri üzerinde toplayan bir tiptir. Abay'ın ikinci evlilik isteğine tepki gösterir. Çok eşliliğin hiç de iyi bir şey olmadığını, buna sonradan pişman olacağını söyler *(Abay Yolu-11: 52).* Çok eşlilikte ikinci evlilik yapılmadan önce ilk eş ayrı bir yere göçürülür. Bu durumda eşler birbirleriyle karşılaşmayacağı için aile içi çatışmalar da azaltılmış olacaktır. Abay bu tür bir ayrım yapmadığı için sıkıntı çeker. Bu sıkıntının sebebi aynı evde iki eşin birden bulunmasıdır. Bu iki eşten büyük olan daima önceliklidir *(Abay Yolu-1:109).* Sıkıntı çeken, güçlük çeken kumadır (ikinci eş). Ulcan ve Aygız ikilisinde sıkıntılı görünen ve bu durumu ifade eden Aygız'dır. Abay'ın eşleri Dilda ve Ay gerim ikilisinde sıkıntı çeken ise ikinci eş Aygerim'dir. Böylece çok eşliliğin sıkıntıları da gösterilmiş olur.

Evliliğin asıl belirleyicisi olan ana-baba yani ailelerdir. Genç kız ve genç erkeğin evlenme hususunda bağımsız olarak yapabileceği bir davranış yoktur. Gençler birbirlerini sevseler de sevmeseler de ana-babanın sözünün dışına çıkamazlar. Nitekim Abay evleneceği eşi Dilda'yı sevmemesine rağmen (ki o Toğcan'ı sevmektedir) ana-baba emri olduğu için evlenmek zorunda kalıyor. Gönlü başkasında olsa da bu karara karşı gelemiyor *(Abay Yolu 1:260).* Aşk ve sevginin olmadığı böyle bir evlilikte eş doğal olarak yalnızca çocukların annesi olarak görülecektir *(Abay Yolu-11:21).* Bu geleneksel evlilik tarzını Abay sık sık eleştirir, ama yaptıkları eleştirinin ötesine geçemez o kaderine katlanmak zorundadır. Evlilik bu çaresizliğin sonucudur.

> "... misafir yemeği, ağırlama, toy, şan, şeref eksik değil, ahenk içinde. İyi dilek ve hayır dualarla dolu. Hepsi kimin için? İki gencin bahtı, mutluluğu için diyorlar. Ama şimdi iyice düşündüğümde onlar için değil. O büyüklerin kendi düşüncesindeki narinlik, saygınlık ve gelenek için. Fakat Abay'la Dilda'ysa (nişanlısı T.E.) hala birbirlerinin yüzlerini görmemişler bu büyüklerin umurunda bile değil" (*Abay Yolu-l:271).*

Evliliklerde verilen başlık kızın soyu ve sülalesiyle doğrudan bağlantılıdır. Buna bağlı olarak soylu-sülaleli bir kızın başlığı da yüksek olur *(Abay Yolu-l:117).* Dünür-Erkek tarafı evlenmeden önce kız tarafına hayvan, giyim, kuşam, para pul, gümüş gibi hediyeler götürür. Geline çeyizlik için götürülecek şeyleri damadın annesi başkanlığında oluşturulan grup götürür. Bunlar içinde değişik ipek çeşitlerinden kıymetli kumaşlar gibi usulüne uygun olarak dağıtılacak bir yığın hediyelerdir *(Abay Yolu-l:261).* Düğün-nişan adetleri arasında yüz görümlüğü, çizme çıkarma gibi adetler vardır. Bu adetlerde hediyeler alınır. Kız tarafında yengenin damadın ayakkabısını çıkardıktan sonra aldığı hediyeye 'çizme çıkarma' denir. *(Abay Yolu-1:272).* Damadın nişanlısını görmeye gidişine ise urun (hediye) gelişi, bohça getirilişi, bazan da eşik görmeye geliş, el tutma denir. Bu günlerde damat çok sabırlı olmalıdır çünkü ona gelini göstermezler. Evliliğe aile büyüklerinin karar vermesi yüzünden çiftlerin birbirini görmeden evlendiği olur. Abay'ın durumu da böyledir. İki gün olmasına rağmen nişanlısının kim olduğunu bilmediğinden yakınır *(Abay Yolu-1:267).*

Düğünler tamamen Kazak gelenek ve göreneklerinin sergilenmesidir. Aslında bütün Türk dünyasının ortak motifleri de görülmektedir. Düğünlerde üç gün boyunca geceli gündüzlü eğlence yapılır. At yanşı, pehlivan güreştirme gibi oyunlar oynanır. İnsanlar bu oyunları seyretmeye gelir. Kımızlar içilir, yemekler yenir, geleneksel oyunlar at yarışı, serke tartuv (iki tarafa bölünerek at üzerinde oğlak veya keçi derisini çekerek

oynanan oyun), tenge aluv (at üzerinden yerden gümüş alma oyunu) oynanır *(Abay Yolu-1: 269).*

Başlık vermek Kazaklarda adettir ancak dul kadın için başlık verilmez *(Abay Yolu 1:31).* Bir damat adayı genç yaşta ölürse nişanlısı onun kardeşine istenir. Ölen damadın kardeşi başlık daha önceden verildiği için genç kızı kendisine isteyebilir. Eğer ağabey yaşlı ise üstelik hanımı da varsa bu durumda hanımından izin alıp evlenebilir. İzin alamazsa evlenemez. Buna karşılık yaşlı bir erkeğin genç bir kızla evlenmesi durumunda başlık miktarı artar. Abay her ne kadar istemediği halde geleneğe uyarak evlense de ve yine yaşlı babasının çok genç bir kızla evlenmesine ses çikaramasa da toplumsal statüsü daha uygun olduğunda geleneğe karşı çıkabilmektedir. Nişanlısı ölen genç kız, iki eşi olan nişanlısının ağabeyiyle yarım başlık daha alınarak evlendirilmek istenir. Kız razı olmayınca Abay'a danışılır. Abay kızın kendi yaşıtı ile evlenmesinin uygun olduğuna kara verir *(Abay Yolu-II:395).* Böylece Abay başlık verilmesine rağmen geleneğe karşı çıkmış olur.

Ölüm

Ölüm olgusu da bir sosyal olgu olarak eserde ayrıntılı bir şekilde işlenir. İnsanların ölüm karşısında nasıl davrandıkları, neler yaptıkları gösterilir. Bir ölüm olayında bütün boyların insanları ölü evine davet edilir. Ölü evine davet edilmeyenler ise birbirleriyle kavgalı olup, konuşmayan insanlardır. Romanda Böcey'in cenazesine Böcey'in kavgalı olduğu Kunanbay ailesi çağrılmaz, fakat buna rağmen Kunanbay'ın annesi ve karısı giderler *(Abay Yolu-I:199).* Burada ölüm olgusunun insanları birbirlerine bağlayan, yakınlaştıran bir bağ olduğu vurgulanmaktadır. İnsanlar kavgalı da olsalar kara günde (cenazede) birbirlerine destek olmak için ölü evinin yanında bulunurlar. Cenazenin yası bir hafta tutulur ve cenazenin ruhuna Kur'an okunur.

Kazaklarda adet olarak ölü evine insanlar 'kardeşim' diye bağırarak ağlayarak gelirler. "Bu boylarda eskiden gelen geleneğe göre ölüye dua okumaya gitmenin en önemli adabı uzaktan bağrışmalarla 'vah kardeşim' diye ağlayarak koşturmaktı. Buna önce büyüklerin başlaması gerekti" *(Abay Yolu-1:218).* Eğer ölen erkek bir çocuk ise ölü evine at koşturarak gelinmez, bu hoş görülen bir davranış değildir. Ağıt yakanların yanma girerken ise adet gereği 'kulınım kulıncağım' diye sesli sesli ağlayarak girilir *(Abay Yolu-2:l39).*

Eğer ölen ileri gelen bir kişi ise ölüyü uğurlamak oldukça şaşaalı bir hal alır. Yas olduğunu göstermek için ölü evine kara bayrak dikilir. Eğer ölü genç ise bayrak al olur, yaşlı ise ak olur. Böcey (romanda ölen kişi) orta yaşlı olduğu için yas bayrağının bir tarafı al bir tarafı karadır. Bayrak dikme işi büyük bir nöbet ve yas tutma geleneğidir. Bu gelenek ölünün sosyal tabakasını gösteren bir niteliğe de sahiptir.

> "Kara bayrak denilen (bayrak)sağlam uzun bir mızrağın ucuna dikilen bayrak(tır). Şayet Böcey sıradan bir konak değil de soylu olsaydı o soyluların kendi bayrağı dikilirdi. Ak bayrak, mavi bayrak, kırmızı bayrak gibi. Soyluların sülaleleri, nesilleri bundan belli olurdu. Ama sade bir vatandaş ölse bayrağın rengi ölünün yaşına göre değişir" *(Abay Yolu-1:202).*

Ölen insanın sahip olduğu eşya ve hayvanlarla da ilgili uygulamalar vardır. Ölen insanın atlarının kuyrukları kesilir. Böylece diğer atlardan farklı bir görünüme kavuşurlar ve bu atlar yılkı sürüsüne katılır. Bu atlara bir yıl binilmez, böylece semirip gelişirler ve bir yıl sonra ölenin yıllığında kesilirler. Yıllık ölünün ardından bir yıl sonra düzenlenir. Yıllığı herkes düzenleyemez. Sadece güçlü kuvvetli, zengin olanlar düzenleyebilir. Bunlar ölüyü bahane ederek kendi şan ve şereflerini, namlarını yüceltirler. Yıllık, ölenin geride kalanlarının birlik ve beraberliğini güç-

lendirir. Yıllık sahibi, kendi etkinliklerini bütün çevreye ilan etmeye gayret gösterir. *(Abay Yolu-1:299-300).*

Ölü evinin sıkıntılı halinde ölü evine yardım yapılır. Deve, koyun, keçi, yılkı, palto, halı vb. şeyler ölü evine getirilir, cenaze çıktıktan sonra eve yerleştirilir.

Ölü evinin kızlarının başlarında börk değil kara şal bulunur. Ölünün acısıyla kadınlar tırnaklarıyla yüzlerini çizerler. Eşler ağıtlarda dul kaldıklarını, dileklerini, erken kaybettiklerini vb. söyleyip kalabalığı duygulandırırlar. Ağıtlar bazen bir koroyu hatırlatır. Kızları, ölenin yiğitliğinden hayır-hasenatlarından bahsederler. Ağıtlarında taziye için gelen insanları rahatsız eden ağıtlar da yakılsa ağıta müdahale edilemez.

Ölü evi kendini her yerde hissettirir. Göç esnasında bile bir cenaze evinin varlığı fark edilir. Göçerken cenaze evi sahibi olan siyah örtülü kızlar adet üzre ağıtlar yakarlar.

Ölü evindeki kara bayrak bir yıl sonra indirilir, sonra indirenin ayakları altında kırılır. Böylece yıllık biter yaslı yıl sona erer. Artık acılı günlerin bittiğinin işareti olan bu son ağıtlar yakılır. Son gözyaşları dökülür, son Kur'an okunur. Ölünün başı boş bırakılan atları kesilir. Bu atlar sahibi öldüğü için dullanan atlar diye adlandırılır *(AbayYolu-l:297),*

Göçebe Kültürü ve **Göç**

Eserde göçebe kültürü ve göç olgusu hakkında oldukça aydınlatıcı bilgiler vardır. Eser zaten göçebe bir kültürün seyrinden bahsetmektedir. Göçebe kültüründe çok önemli bir unsur olan at eserde bir çok isimle zikredilmektedir. İlginç olan atın dış görünüşüne göre aldığı bir çok ismin yanı sıra farklı yaşlarda aldığı isimlerin de görülmesidir. Yine bozkır kültürüyle ilgili olarak bol miktarda bitki ve ot isimleri kullanılmaktadır. Göçebelikte hakim ekonomik unsur hayvan ve hayvancılıktır. Hayvancılığın çok önemli ol-ması onların besin kaynağı olan otlakları da önemli hale getirmektedir. Hayvancılıkla bağlantılı olarak göçebelikte et, süt ve yoğurdun çok önemi vardır. Eserde et, süt ve süt ürünlerinin oldukça zengin isim çeşitleri vardır, örneğin İrkit (yağı alınmış yoğurt çeşidi), Kurt (sert çökelek), İrmişik (kesilmiş sütün kaynatılması ile elde edilen bir süt ürünü).

Abay, pek çekiciliği olmayan bu toprak parçasını yani bozkırı sadece bir toprak parçası olarak görmez. Üstelik başkalarının beğenip beğenmemesiyle pek fazla ilgilenmez. Başkaları be-ğenmese de o bozkırın aşığıdır, şehirde yaşasa bile o yine de bozkırı özleyecektir. Engin bir deniz gibidir bozkır.

Göçebe hayatı iki evreden oluşur; yaylak ve kışlak evresi. Yazın yaylalarda yaşayan bu insanlar havaların soğumasıyla yani Kasım ayı ile birlikte kışlağa göçmeye başlarlar. Boylar göçlerde birleşerek göçerler. Bu durumda göçler 'kaz, turna göçü gibi sıra sıra' olur. Birbirinden uzak obalar bu göç sayesinde bir araya gelir ve kaynaşırlar. Böylece göçler tanışıp anlaşmaya vesile olmuş olur.

Göçlerde belli konaklama yerleri vardır, buralarda bazen bir iki gün kalınır. Bu konaklama yerlerinde uzun süre kalınmayacağından büyük evler kurulmaz, urankay, abılayşa, jappa, itarka denilen çeşitli küçük, dar, alçak, basit çadırlar kurulur *(Abay Yolu-l:59).* isim çokluğu göçebeliğin bir unsuru olan çadırlarda da görülür.

Göç boyunca erkekler ellerinde mızrak, sopa ve savaş baltalarım eksik etmezler. Bu manzara göç yolculuğunda süvari ordusunu andırır. Türklerin ordu-millet yapısının bir yansıması da bu tablo olsa gerek.

Göçebe kültüründe bir eğlence ve kültür aktarım aracı da sözlü olarak anlatılan masal ve hikayelerdir. Hikaye ve masal anlatımı normal yaşantının içinde yoğun olarak karşılaşılan bir olaydır, zaten Abay'ın da bunları çok sık ve se-

verek dinleyerek büyüdüğünden bahsedilir. Göç zamanlarında ise masal ve hikaye anlatımı daha bir sıklık kazanır. Masal ve hikaye anlatma hayatın içine o kadar girmiştir ki bazan hasta uyutmak için bile 1001 Gece Masalları'nın bir bölümü anlatılır *(Abay Yolu-l:380).* Gençler ve çocuklar arasında oynanan oyunlar da göç zamanı sık olarak oynanır. Oyunlar arasında aksüyek, sere kulak gibi gençlerin oynadığı oyunların yanı sıra mendil bırakma, han iyi mi, mtrşım, bel-bev sok, lappay tutala gibi komik oyunlar da vardır *(Abay Yolu-1.:357).*

Göçebelikte istenmeyen bir durum olmasına karşılık sık olarak karşılaşılan bir durumda hayvan hırsızlığıdır. Hayvanları çalınan bir ailenin hayatını sürdürmesi çok zordur. Hayvancılık hayatın devamını sağlayan esas ekonomik uğraş alanıdır. Kışın yaklaşmasıyla birlikte yapılan göçte kışlaklar yüzünden kavgalar olur. Kışın hayvanları otlatacak verimli araziler azalır doğal olarak bu durum da çatışmalara neden olur. Bu kavgalar yüzünden kurulan tahkikat kurulu ise göçebeler için ayrı bir yük getirecektir. Aylarca beyler için gündüz öğle yemeği akşam konuk yemeği getirilir *(Abay Yolu-1:9l).* Bu tahkikatın sonunda ise bazen rüşvet veren taraf haklı çıkar. Eserde göçebe kültüründe önemli bir öge olarak rüşvet de gösterilmiştir.

Şehir

Şehir, yarı göçebe bir toplumun üyesi olan Abay'da gücün, bilimin, sanatın ve milli bilincin zirvesi olarak görülür. Şehrin hiç bir özelliğini kendi toplumunda görmez. Kazak toplumunda ne gelişmiş bir sanayi şehri ne de gelişmiş mekanlar vardır. Abay'ın istediği şehrin kültürünü alıp gelişmek ve kalkınmaktır. Acımasız cutun (kara kış) kahrı şehir insanını göçebeler kadar etkilememektedir.

Abay bilimle kitaplarla ilişkilerini ilerlettikçe şehre yaklaştığını düşünür, bu durum eserin ikinci cildinde kendini iyice gösterir, Abay'in şehre sık sık gitmesi, ev tutması vb. . Abay beden olarak Tobıktı aşiretinin bir üyesi olmasına rağmen ruh olarak evrensel şehir kültürüne aittir. Hırsızlık olayını soruşturmak için birileri Abay'ın yanına gelir. Abay'ın o anki düşünceleri dağılır. "Deminki Puşkin nerede? İpek gibi işlenen Tatyana'nın duyguları nerede kaldı. Berrak gerçeğiyle, tertemiz kalbiyle ışıl ışıl parlayan Tatyana ... Hayvanının peşinden gelen davacı, adamın hayvanını çalan hırsız..." (*Abay Yolu*-11:430). Göçebe toplumlarda çok sık karşılaşılan hırsızlık ve edebi değeri olan Tatyana İşte Abay bu ikiliği yaşamaktadır. Şehir kültürü bir çok kültürün farklı unsurlarını bünyesinde barındırarak aslında evrensel kültürün bir mozayiğini sunar. Abay okudukça şehre yaklaştığını hisseder, kendisi de bu yönde isteklidir, çünkü şehir gelişmenin göstergesidir. "Hiç kimseye içini açıp akıl fikir vermese de artık hayat çizgisini şehre yaklaştırmak gerek " diye düşünür *(Abay Yolu -11:51).*

Abay şehir hayatını, şehir insanını, şehir kültürünü ideal olarak görür. Hayali karakterlerle şehirli ideal Kazak tipini ortaya koyar. Hayali karakter Saltanat ideal şehirli Kazak tipidir. Saltanat tiplemesi Kazak gençlerinde nadir rastlanan yeni karakter ve ulvilik örneği gösterir. İnsanlığı, haysiyeti, adaleti seçkin Rus kitaplarının verdiği terbiyedir.

Eserde Abay’la bağlantılı üç kadın tipi vardır. Dilda olumsuz geleneği yansıtır, fakat buradan Abay'ın geleneği tamamen eleştirdiği olumsuz gördüğü anlamı çıkarılamaz, çünkü anne Zere geleneğin bütün olumlu yönlerini üstünde toplamıştır. İkinci tipleme Aygerim (ve Toğcan) Abay'ın sanatçı yönünü vurgular. Üçüncü tipleme Saltanat ideal şehirli tipi, talim ve terbiyeyi temsil eder ve diğer iki tipten ayrılır.

Şehir değişmenin, gelişmenin yönüdür. Abay bu durumun farkına varmış ve yönünü şehre doğru çevirmiştir. Bunun için Abay, çocukları

Külbadan'la Abiş'i şehre götürüp Rus okulunda eğitim görmelerini ister. Çocuklarının adam olmalarını, bilimi, eğitimi öğrenmelerini, şehir eğitimini, çağdaş eğitimi almalarını ister, bunun için ise şehre gitmek gereklidir.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da şehirleşme ile birlikte göçebe kültürüne ait unsurların yerini şehir unsurlarının almasıdır. Şehre giden Kazakların içkisi kımız değil, artık Rusların içkisi olan konyak olmuştur.

Rüşvet

Rüşvet toplumun temelini çürüten hastalıklardan biridir. Rüşvet, toplumda eşitsizliği, güvensizliği, yetersiz, ehliyetsiz kişilerin hakları olmayan yerlere gelmelerini sağlar. "Rüşvet kitapların bahsettiğine göre günahların en büyüğü, yöneticilerin alnına vurulan damga, silinmeyen ayıp, affedilmeyen skandaldir. Zorda kalan masum halktan çalınan alın teridir" *(Abay Yolu-1:150).*

Rüşvet, Kazakların Ruslarla ilişkiye girmesinden sonra karşılaştığı olgulardan biridir ve toplumun temelini çürütmektedir.

Rus yöneticilerle ya da hukukçularla ilgili hemen her sahnede rüşvet sözcüğü geçmektedir. Bu durum Kazak yöneticileri bile etkilemiş ve bir yerlere gelebilmek, görev sürelerini daha fazla uzatabilmek, açıklarını örtbas edebilmek Kunanbay gibi *(Abay Yolu-1:243)* ve yöneticilere yaranabilmek için artık onlar da rüşvet verme yoluna gitmişlerdir. Kunanbay'ın dilinden bu durum şu şekilde anlatılır; "Rüşvet vermeyen bir idareci var mı? Sağdan soldan kat kat alıp, kat kat yiyip de fırsatını kollamıyorlar mı?" *(Abay Yolu-1:125)* Yine Kunanbay'ın bolıs oğulları için halk ne çok rüşvet ne çok cep doldurma diye bahseder. Rus bürokratlara verilen rüşvet karşılığı bu bolısların (yani yöneticilerin) halkı yarasa gibi emip zenginleştiklerinden bahsedilir.

Yeni Nesilden Beklentiler

Avezov'un yeni nesilden ilk beklentisi bilimle uğraşmalarıdır. Kendi çocuklarını Rus okullarına göndermesi bu yüzdendir. Abay bu yolda genç neslin girişimci olmasını, Rus okullarına gidip istekle eğitim yapmalarını ister. Romanda profili çizilen genç nesil onun bu görüşlerine tamamen katılmaktadır, Abay'ın çocukları gibi, "gideceğiz, okuyacağız. Bizi şehre götür baba!*"(Abay Yolu: 1-50).*

Eserde ideal Kazak tipi de çizilmektedir. Bu tip şehirde yaşayan, bilimle uğraşan, eğitilmiş, terbiyeli insandır. Avezov, Saltanat tiplemesiyle bu ideal Kazak tipinin bir numunesini sunar.

Abay yeni neslin dış görünüş, davranış, ilgi alanları açısından tamamen değişmesini hayal eder ve düşünür. Kendi çocuklarını hayal ettiğinde bu değişikliğin nasıl ve hangi yönde olacağını da gösterir; üzerindeki elbise biçimi geleneksel Kazak Tobıktı tarzında değil, şehirvari. Gözlerinde gözlük, yüksek masaya yığılı kitaplar, yenilenmiş toplumun menfaati doğrultusunda çalışmak. Böylece Abay bu yolu çocuklarına (yeni nesil) verecektir *(Abay Yolu-11-30).* Bu yeni nesil Abay'ın teselli kaynağı olacaktır. Onlar sayesinde Kazak halkı cahillikten kurtulacak ve kalkınacaktır.

SONUÇ

Abay Yolu adlı eser eğitim, göçebelik şehir hayatı, aile vb. gibi bir çok sosyolojik unsuru ele almasına rağmen bir sosyoloji kitabı değildir. Her edebi eser ilgili toplum hakkında bilgiler verir. Dolayısıyla edebi eser ve toplum arasında doğrudan bir bağlantı vardır. İncelenen yazarın bilim adamı kimliğine de sahip olması sunulan bilgilerin sıhhati konusunda güven vermektedir.

Bu yazıda Kazak kültürüyle ilgili olgular ölüm, evlenme, eğitim vb. incelendiğinde buradaki bazı davranış tarzlarının veya uygulamala-

rın Türkiye'dekilere çok benzediği görülecektir. Örneğin evliliğe evlenecek gençlerin değil ailelerinin karar vermesinde (görücü usulü evlilik) olduğu gibi.

Kazakların büyük ozan-düşünürü Abay bozkırda yaşayan bir Kazak olmanın Ötesinde dünyadaki çağdaş gelişmeleri yakından takip eden, yabancı dildeki eserlerden çeviriler yapan biridir. Abay geleneksel-gelişmemiş toplum yapısına sahip Kazak toplumunun gelişmesi için Rusya'yı bir model olarak görmüştür. Ekonomik, teknolojik anlamda daha gelişmiş, sosyal yapı açısından daha ileri sosyal yapıya sahip bir toplumun bu tür niteliklere sahip olmayan geleneksel-gelişmemiş bir toplumu etkilemesi tarihin her döneminde görülen bir süreçtir. Bu etkileşim gelişmiş olanın lehinde tek yönlü bir süreç olabildiği gibi bunun daha da kötüsü gelişmiş toplumun diğerine kültürel unsurlarını empoze etmesi zorla kültürleme şeklinde de olabilir. Rusların Kazaklar ve diğer Türkistan toplulukları üzerinde yaptığı da aslında budur. Ancak Ruslar Türkistan'a girişlerini modernleşme, ilerleme adına yaptıklarını belirtmişlerdir.

Abay ve Avezov'un sıkıntısı geri kalmış bir toplum yapısının, özünü değiştirmeden nasıl ilerletilebileceği, kalkındırılabileceğidir. Türkistan'daki bütün Ceditçilerin temel sorunu budur. Rusya gibi gelişmiş, kalkınmış, güçlü bir toplum haline gelmek için ne yapmak gerekir? Benzer sorunun benzer dönemde Türkiye'de de (hem Osmanlı hem genç Türkiye Cumhuriyeti'nde) sorulduğu görülmektedir. Gelişmiş Batılı devletler gibi olmak için neler yapmalı? Türkiye'deki Batılılaşma, çağdaşlaşma, modernleşme hareketlerinin adı Türkistan'da Ceditçiliktir. Ceditçiler gelişmiş Rusya gibi olmanın yolunu eğitimde ararlar. Gökalp'in çağdaşlaşma için önerdiği evrensel medeniyet öğelerinin alınması ancak yerli kültürel unsurların korunması anlayışının benzeri Abay'da görülür. Abay Rus okulları ve eğitim tarzına taraftardır ancak Kazakça eğitiminin de devamını ister. Dil bir kültürün korunmasında çok önemli bir etkendir. Abay bu sayede Kazak kültürünün de zengin içeriğini devam ettireceğini düşünmüş olabilir. Avezov bu konuda Abay kadar direnç göstermez, eserde Rus Mihailov'un diliyle eğitimin Rusça olması gerektiğini belirtir. Avezov'u döneminin içinde, siyasi koşullara bağlı olarak değerlendirmek gerekir.

Ekim ihtilaliyle birlikte resmi ideolojiyi insanların beynine kazımak için yapılan şiddetli bir baskı özellikle baskı altında tutulan Türk topluluklarındaki aydınlara karşı da bir şiddet hareketi vardır ve Avezov da bundan üzerine düşeni almıştır. Onun eserlerinde de yeni rejimin etkisi vardır. Edebiyat alanında sosyal gerçekçilik akımı resmi ideolojinin akımıdır ve Abay bu akım çerçevesinde eserler de vermiştir. Abay Yolu romanında Abay toplumsal dönüşümü geleneksel-gerici-feodal yapıdan ilerici olana doğru değiştirmeyi sağlayacak kişidir ve bu noktada yolunu bulamayan aciz halka gelişme, ilerlemenin (yani ideal model Rusya'nın) yolunu gösterecek olan liderdir. Bu bağlamda yaklaşıldığında Avezov rejimin romancısı olmanın ötesinde görülmez. Ancak bu bakış açısı da çok sığ bir bakış açısını yansıtır. Çünkü Avezov için asıl mesele varolan toplumsal sorunların bir an önce hallidir.

Avezov ve Abay'ı ideolojik baskı ortamı içinde ve yaşadıkları toplumun olumsuzluklarını giderebilecekleri çözüm olanaklarının sınırlılığı içinde değerlendirmek gerekir. Toplumsal bir dönüşüm gereklidir bunun nasıl olacağı da bellidir; yaşam koşullarının daha iyiye doğru dönüştürülmesi. Ancak bunun için elde ne vardır? Hiçbir şey, dönüşüm için örnek olarak ise coğrafi konum dolayısıyla ancak Rusya vardır. Avezov içinde yaşadığı toplumun sorunlarını çok iyi analiz etmiştir, çözüm önerileri de hep bu sorunlara göre şekillenmiştir. Avezov Abay Yolu'nda Kazak toplumunun sorunlarını şu şekilde sıralar:

a- Eğitimsizlik

b- Boy kavgaları

c- Acımasız doğa karşısında acziyet (yani teknolojik gerilik)

d- Hırsızlık, hırsızlığa neden olan yoksulluk vb.

Bu çok önemli sorunlar Kazak halkının geri kalmasının hem nedeni hem de sonucudur. Tüm bunların çözümü için gereken tek yol eğitimdir. Avezov romanda yukarıdaki "a" ve "c" şıklarının ne kadar hayati olduğunu göstermiştir. Her fırsatta Kazakların kara kış (cut) karşısındaki çaresizliklerini vurgular. Ekonomik ve teknolojik gelişme Kazakların bu sorunlarını ortadan kaldıracaktır.

Avezov eserde boy kavgaları üzerinde durmakta, bu durumun birlik ve beraberliği nasıl bozduğunu vurgulamaktadır. Avezov, Kazak halkının güçlü, kuvvetli, nüfusunun kalabalık olduğunu ancak bir temelinin dirliğinin olmadığını belirtmektedir. Durkheim nasıl dirliği bozulan Fransa için bir ahlaki arayış içinde olmuş ise aynı arayış Avezov'da da görülür. Ancak Avezov dirliği bozulan Kazak halkı için ahlaki bir temellendirme yapmaktan aciz kalmıştır. Ne kendi toplumunun kültürel birikiminden, ne İslam dininden, ne de bir başka düşünceden süzülen bir ahlaki anlayış ortaya koyamamıştır. Avezov'un eleştirilmesi gereken en önemli yönü burasıdır. Tüm sorunların eğitimle çözülebileceğine dair bir inanç geliştirmiş bunun da ancak Rus okulları sayesinde olacağını belirtmiştir.

Bilginin, bilimin, eğitilmiş insan gücünün bir toplumun kalkınmasında ne derece önemli olduğu Abay ve Avezov tarafından çok daha önceden kavranmıştır. Bilimsel eğitim alan insan sayısındaki artış toplum kalkınmasında önemli bir unsur olarak görülür. Bu iki insanın büyüklüğü bu önemli düşünceyi daha önceden görmeleridir.

Eserin Türkiye açısından incelenmesinin önemi çok yakın bir kültürün yeniden keşfedil-mesidir. Kazakistan açısından ise eğitimin bir toplumun kalkınmasında ne kadar önemli olduğunun gösterilmesidir. Modern eğitimden geçmiş Kazak insanının kendi toplumunu dönüştürme gücünün -Abay örneğiyle- gösterilmesidir.

KAYNAKLAR

AHMEDOV, Zeki (1997), " Abay Yolu Epopesinin Yazılış Tarihi", **Bilig Dergisi**, Sayı, 5

AKARSU, Bedia (1979) **Çağdaş Felsefe,** İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlan

AKARSU, Bedia (1984), **Çağdaş Felsefe,** İstanbul, İnkılap Kitapevi

AVEZOV, Muhtar (1997), **Abay Yolu**(Cilt 1-2), Çevirenler. Zeyneş İsmail, Ahmet Güngör, Ankara Bilig Yayınları

BİRAND, Kamuran (1954), **Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilme-si,** Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

CURTBAYEV, Tursun (1997), "Muhtar Omar-hanulı Awezov", **Muhtar Awezov Hakkında Makaleler**, Ankara, Bilig Yayınları

ÇINAR, Ali Abbas (1997), "Muhtar Avezov ve sanatının Kaynağı", **Bilig Dergisi**, Sayı,5

DEVLET, Nadir (1985), **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi,** Ankara, TKAE Yayınlan

DOSJAN, Dükenbay (1997), "Muhtar Avezov davası", **Bilig Dergisi,** Sayı, 5

GÖKA, Erol; TOPÇUOĞLU, A.; AKTAY, Y. (1996), **Önce Söz Vardı-Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme-** Ankara, Vadi Yayınlan

GÖRMEZ, Mehmet (1997), **Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu,** Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlan

HAYİT, Baymirza (1975), **Türkistan-Rusya İle Çin Arasında** (çev.Abdülkadir Sadak), Otağ yayınlan

HAYİT, Baymirza (1987), **Sovyetler Birliğindeki Türklüğün ve İslam'ın Bazı Problemleri**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfi

İSKAKAOV, Donday (1997), "Genel Bir Değerlendirme", **Muhtar Awezov Hakkında Makaleler,** Ankara, Bilig Yayınlan

İSKANOV, Cumahan; BİDANOV, Çakıp. (1997), Doğumunun 100. Yıl dönümünde Muhtar Avezov **Bilig Dergisi,** Sayı, 5

İSMAİL, Zeyneş ve ÇINAR, A. Abbas. (1995), ABAY, **Abay'ın Eserlerinden Seçmeler**, Ankara, Türksoy Yayınları

JOHNSON, Mike (1996), **Gelecek Binyılda Yönetim**, Çev. Sinem Gül, İstanbul, Sabah Kitapları

KAFESOGLU, İbrahim (1995), **Türk Milli Kültürü,** İstanbul, Boğaziçi Yayınları

KASAPOGLU, M. Aytül (1992), "Sosyolojide Hermeneutik Uygulamaları", **Felsefe Dünyası**, Sayı, 5.

KOCAOĞLU, Timur (1987), "Türkistan Türk Edebiyatında Modern Hikaye ve Romanın Doğuşu", İstanbul, **Türklük Araştırmaları Dergisi**

MARİNA, C. A (1997), "Muhtar Avezov 'un Siyasi Portresi", **Bilig Dergisi**, Sayı,5

MIRZAHMET, Mekemtas (1997), "Muhtar Avezov yılında düşünceler", **Bilig Dergisi**, Sayı,5

MORAN, Berna (1991), **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul, 5. Baskı, Cem Yayınları

ORALTAY, Hasan (1973), **Alaş, Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası**, İstanbul

OUTWAİTE, W (1984), **On Hans George Gadamer,** The Listener, May.10 pp. 16-17

ÖZDEN, Mehmet (1992), "Ceditçilik Üzerine", **Türkiye Günlüğü**, Sayı.20

ÖZLEM, Doğan (1984), **Seminer**, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı,3

SARAY, Mehmet (1993), **Kazak Türkleri,** İstanbul

SÖZER, Onay (1981), **Anlayan Tarih,** İstanbul, Yazko

SUNAR, İlkay (1986), **Düşün ve Toplum,** Ankara, Birey ve Toplum yayınlan

TANABAYEV, Ömir (1997), "Muhtar Avezov Eğitimci, Alim", **Bilig Dergisi**, sayı, 5.

TURAL, Sadık (1993), **Edebiyat Bilimine Katkılar**, Ankara, Ecdad Yayınları

TÜRKDOĞAN, Orhan (1995), **Bilimsel Araştırma ve Değerlendirme Metodolojis**i, Ankara, 2. Baskı, MEB Yayınları

UĞUR, Aydm (1993), "Hermeneutik: Eski Bir Yorum Yönteminin Yeniden Gündeme Gelişi ve Hukuk Alanına Uygulanması", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt, 383

SOCIOLOGICAL SURVEY OF "THE WAY OF ABAY" NOVEL

Tevfik ERDEM
Gazi University
Faculty of Economics and Administrative Sciences

ABSTRACT

This paper's aim is to analyze the Kazak culture from the sociologic viewpoint of the "The Way of Abay" novel, which reflects all the peculiarities of the Kazak culture. A method of hermeneutics has been used to research the literary works in this way. Nowadays "The Way of Abay" novel can be read as a novel, which shows the way to an independent, powerful Kazakstan. "The Way of Abay" in the framework of the principles and as a model character Abay can be read as the ideal character for the new vision.

International relations can be carried out not only through economic ties but also via cultural contacts. As in the example of this work the cross-introduction of the cultural affairs will speed up the cultural integration by finding the mutual cultural issues.

Key Words:
Cedit Movement, Nomadic Life, Knowledge, The Way of Abay

СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ РОМАНА «ПУТЬ АБАЯ»

Тевфик ЭРДЕМ
Университет Гази
Факультет экономики и управления

РЕЗЮМЕ

Цель данной работы – социологический анализ романа «Путь Абая», который всесторонне отражает культуру казахского народа. В этом плане при анализе произведения был использован метод герменевтики. Сегодня роман «Путь Абая» можно читать как роман-путеводитель для независимого, сильного Казахстана. В плане совокупности принципов «Путь Абая», можно рассматривать Абая как характерный идеальный персонаж для нового видения.
Отношения между государствами могут продолжаться не только экономическими связями, но и межкультурными контактами. Взаимное освещение культурных ценностей как в этой работе выявит общие культурные ценности и тем самым ускорит процесс консолидации.

Ключевые слова:
Движение Джадидистов, Кочевничество, Знание, Путь Абая